

Ured za demokratske institucije i ljudska prava

BOSNA I HERCEGOVINA

OPĆI IZBORI
7. listopada 2018. godine

ODIHR Izborna promatračka misija
Završno izvješće

Varšava
25. siječnja 2019. godine

SADRŽAJ

I.	SAŽETAK.....	1
II.	UVOD I ZAHVALE.....	3
III.	POZADINA I POLITIČKI KONTEKST	4
IV.	PRAVNI OKVIR.....	5
V.	IZBORNI SUSTAV	6
VI.	IZBORNA ADMINISTRACIJA.....	7
	A. SREDIŠNJE IZBORNO POVJERENSTVO	8
	B. POVJERENSTVA NA NIŽIM RAZINAMA	9
VII.	REGISTRACIJA BIRAČA	10
VIII.	REGISTRACIJA KANDIDATA	12
IX.	IZBORNA KAMPANJA	13
X.	FINANCIRANJE IZBORNE KAMPANJE	15
XI.	MEDIJI	16
	A. MEDIJSKO OKRUŽENJE I PRAVNI OKVIR.....	16
	B. NALAZI PRAĆENJA MEDIJA.....	17
XII.	SUDJELOVANJE NACIONALNIH MANJINA	18
XIII.	PRIGOVORI I ŽALBE	19
XIV.	PROMATRANJE IZBORA	21
XV.	DAN IZBORA	22
	A. OTVARANJE BIRAČKIH MJESTA I GLASOVANJE	22
	B. ZATVARANJE BIRAČKIH MJESTA I BROJANJE.....	23
	C. PROCES IZRADE ZBIRNIH REZULTATA I OBJAVA REZULTATA	24
XVI.	RAZVOJ DOGAĐAJA NAKON IZBORA	25
XVII.	PREPORUKE.....	26
	A. PRIORITETNE PREPORUKE.....	26
	B. OSTALE PREPORUKE	27
	ANEKS I: KONAČNI REZULTATI IZBORA	30
	ANEKS II: POPIS PROMATRAČA U MEĐUNARODNOJ IZBORNOJ PROMATRAČKOJ MISIJI	34
	O ODIHR	40

BOSNA I HERCEGOVINA
OPĆI IZBORI
7. listopada 2018. godine

Završno izvješće Izborne promatračke misije OESS/ODIHR¹

I. SAŽETAK

Nakon poziva koji su uputile vlasti u Bosni i Hercegovini a sukladno sa mandatom OESS-ovog Ureda za demokratske institucije i ljudska prava (ODIHR), ODIHR je oformio i stavio u funkciju Izbornu promatračku misiju (IPM) za promatranje Općih izbora održanih 7. listopada 2018. godine. Za potrebe na dan izbora, ODIHR IPM-u su se pridružila izaslanstva Parlamentarne skupštine OESS-a, Parlamentarne skupštine Vijeća Europe, Europskog parlamenta, i Parlamentarne skupštine NATO-a kako bi se formirala Međunarodna izborna promatračka misija (MIPM). ODIHR IPM je vršila ocjenu usklađenosti izbornog procesa sa opredjeljenjima i obvezama OESS-a, Vijeća Europe i sa drugim međunarodnim obvezama i standardima demokratskih izbora, kao i sa državnim zakonima.

U Izjavi o preliminarnim nalazima i zaključcima od 8. listopada 2018. godine je zaključeno da su “izbori istinski konkurentni ali ih karakterizira nastavak podijeljenosti po etničkim linijama. Biračima je ponuđen širok izbor kandidata koji su mogli slobodno sprovoditi kampanju. Međutim, kandidati su se više fokusirali na napade na ličnost i širenje straha nego na razgovor o političkim alternativama. Ovisnost medija o političkim i poslovnim interesima je često rezultiralo u pristranom praćenju. Slučajevi vršenja pritiska i neprikladnog utjecaja na izbor birača nisu efikasno razmotreni. Dugotrajni nedostaci u pravnom okviru su i dalje prisutne i a nedavne rasprave o reformama su doživjele zastoj zbog političkih nesuglasica što je dodatno umanjilo povjerenje u javne institucije. Više razine izborne administracije su općenito efikasno sprovodile izbore. Na dan izbora, birački odbori su radili transparentno ali su se suočavali sa određenim poteškoćama u praćenju procedura osobito tijekom brojanja.”

Pravni okvir je detaljan i uglavnom pogodan za demokratske izbore. Međutim, i dalje ostaju značajni dugotrajni nedostaci kao što su ograničenja na pravo kandidiranja što osporava načela univerzalnog i jednakog prava glasovanja i zabrane diskriminacije koji su predviđeni obvezama i opredjeljenjima OESS-a, Europskom konvencijom o ljudskim pravima (ECHR) i drugim međunarodnim standardima. Jednako pravo glasovanja je dodatno osporeno neredovnim revidiranjem granica izbornih jedinica što je suprotno onome što zakon nalaže. Većina prethodnih ODIHR-ovih preporuka nisu uzete u obzir što uključuje i uvođenje djelotvornih odredbi o sprječavanju zlouporabe državnih sredstava, financiranju kampanja i nadziranju financiranja kampanja i rješavanju izbornih sporova. Brojni sugovornici MIPM su izrazili ozbiljne zabrinutosti zbog manjka političke volje da se pristupi ustavnim i izbornim reformama.

Središnje izorno povjerenstvo (SIP) se uglavnom ispunilo svoje osnovne zadatke i adekvatno sprovelo izbore. Ipak, SIP je radilo u okruženju neprestanih kritika i navoda koji se odnose na tehničke pripreme izbora. Suočavalo se sa izazovima zbog nedovoljnog broja uposlenika i ograničenog proračuna. Općinska izborna povjerenstva (OIP) imala su poteškoće pri formiranju i obučavanju biračkih odbora (BO) zbog manjka nominiranih kandidata i velikog broja ostavki. Nedovoljna obuka i niske naknade su imale negativan utjecaj na stručnu pripremljenost BO. Zainteresirane strane su često izrazile zabrinutosti zbog manjka nepristranosti BO i strahuju da su članovi BO posegli za malverzacijama u korist određenih političkih stranaka. Sve navedeno je oštetilo povjerenje u izbornu administraciju.

---

¹ Engleska verzija ovog izvješća je jedini zvanični dokument. Nezvanični prijevodi su dostupni na bosanskom, hrvatskom i srpskom jeziku.

Središnji birački popis (SBP) je izveden iz registra stanovništva koji je zasnovan na podacima o državljanima koji ispunjavaju uvjete koji imaju trajno i privremeno prebivalište. Građani koji borave u inozemstvu mogu zadržati svoju trajno prebivalište u BiH. U pripremama za ove izbore, SIP je poduzelo mjere kako bi se poboljšala točnost SBP, što uključuje i brisanje podataka preminulih birača. Međutim, postojeći mehanizam za brisanje podataka preminulih birača iz registra stanovništva nije adekvatan zbog nepostojanja odgovarajućeg mehanizma razmjene podataka između institucija. Zainteresirane strane i dalje imaju sumnje u točnost SBP. Birači koji borave u inozemstvu mogu odabrati da li će glasačke listiće slati poštom ili će glasovati osobno u jednom od diplomatskih i konzularnih predstavništava.

Kandidate za izbore mogu nominirati političke stranke i koalicije ili se oni kandidiraju samostalno. Pravo kandidiranja je i dalje ograničeno po osnovu etničke pripadnosti i prebivališta, tako da prethodne preporuke ODIHR-a nisu uzete u obzir. Proces registracije je bio uveliko inkluzivan. Za državno predsjedništvo se natjecalo 15 kandidata dok se 37 kandidiralo za predsjednika Republike Srpske. Više od 25 kandidacijskih listi je bilo na glasačkim listićima za parlamentarne izbore. Ovim je biračima ponuđen širok izbor kandidata.

Kandidati su mogli slobodno sprovoditi svoje kampanje, a temeljne slobode udruživanja, okupljanja, i govora su uglavnom poštovane. Uz nekoliko iznimki, kandidati su se orijentirali ka vlastitim etničkim zajednicama. Kampanja je većinom imala negativnu i polarizirajuću notu. Istaknute odlike kampanje su bile naglašeni nacionalizam i napadi na ličnost, čime su se ponekad zasjenila društveno-gospodarska pitanja kao što su korupcija, nezaposlenost, migracije i obrazovanje. Uočena su i podsjećanja na ratnu prošlost zemlje i širenje straha. Rezultat ovoga je bio taj da je biračima ponuđen mali broj razlučivih političkih alternativa. Pokušaji neprikladnog utjecaja na biračev izbor i da se izvrši neprikladan pritisak na birače da glasuju za vodeće stranke su bile razlog za izražavanje zabrinutosti, u smislu međunarodnih standarda da se kampanja sprovodi u pravednom i slobodnom okruženju.

Medijski izvori su brojni i odražavaju podijeljenosti društva po etničkim i političkim linijama. Manjak transparentnosti o tome tko posjeduje medije i utjecaj političkih i poslovnih interesa na uređivačke politike stvara zabrinutosti o sposobnosti većine medija da pruže nepristrano medijsko praćenje političkih zbivanja. Javni servisi ustupili su besplatno emitiranje izbornim kandidatima tijekom održavanja zvanične kampanje. Javni servis Republike Srpske je značajno pratio jednog od kandidata za člana državnog predsjedništva što je dovelo u pitanje postojanja jednakih uvjeta za sve kandidate. Mnogi televizijski kanali su organizirali debate između kandidata, ali obzirom da su mnogi vodeći kandidati odbili zajedno sudjelovati na debatama, biračima je smanjena mogućnost da donesu odluke na bazi potpunih informacija.

Iako je značajan broj ženskih kandidata registriran za učešće na izborima, žene i dalje nisu dovoljno zastupljene u politici. Na državnoj razini se broj žena izabраниh u parlament smanjio na 16 posto. Strukture političkih stranaka nisu aktivno promovirale ženske kandidate a medijski fokus je većinom bio na muškim kandidatima. Osim u slučaju SIP-a, žene su bile dobro zastupljene u izbornoj administraciji.

Diskriminatorni pravni okvir onemogućava pasivno biračko pravo pripadnicima nacionalnih manjina. Pored toga, etnički ključ zastupljenosti narušava načelo sudjelovanja u političkom procesu na osnovu državljanstva i građanskih prava. Romska populacija se suočava sa specifičnim izazovima vezanim za njihovo učešće na izborima što uključuje manjak pristupa informacijama, loše obrazovanje kao i društvenu i gospodarsku ranjivost. Ipak, sugovornici ODIHR IPM su naveli da raste svijest i otpornost birača na neprikladne pritiske na njihov izbor unutar romske zajednice.

Mehanizmi za prigovore i žalbe postoje i osiguravaju blagovremeno razmatranje istih, što uključuje i sudsku reviziju. Međutim, pretjerano ograničena interpretacija prihvatljivosti od strane izbornih povjerenstava dovela je do onemogućavanja pružanja djelotvornih pravnih lijekova i učinila da navodne neregularnosti ostanu nerazmotrene. Ovo je dodatno doprinijelo manjku povjerenja u mehanizme prigovora. SIP je razmatralo nekoliko prigovora na javnim zasjedanjima, ali transparentnost procesa prigovora i dalje predstavlja problem. SIP je razmatralo prigovore i usvajalo odluke vezane za njih uglavnom konsenzusom koji je nastojao održati sveukupnu etničku ravnotežu u SIP-ovom procesu odlučivanja.

Dan izbora je uglavnom protekao uredno, i promatrači MIPM su uglavnom mogli slobodno pratiti proces glasovanja bez ograničenja. Transparentnost je povećana nazočnošću građana promatrača. Promatrači MIPM su uglavnom prilično pozitivno ocijenili otvaranje biračkih mjesta, iako su zabilježili neke proceduralne propuste. Tijekom dana izbora su zabilježene zabrinutosti vezane za tajnost glasovanja i neobično česti slučajevi glasovanja uz pomoć drugog lica. Brojanje je negativno ocijenjeno u značajnom broju promatranih biračkih mjesta, većinom radi značajnih grešaka i toga što članovi BO nisu pratili procedure. Ispunjavanje protokola rezultata je predstavljalo problem BO što je kasnije dovelo do ponovljenih brojanja.

Nakon dana izbora, brojni kandidati su opisali izborni proces karakterizirajući ga kao punog prevara i javno su doveli u pitanje validnost rezultata. Politički subjekti su govorili o navodnim izbornim malverzacijama na dan izbora, uključujući "krađu" glasova tijekom brojanja, kupovinu glasova, namjerno poništavanje važećih glasačkih listića, i pristrano učešće OIP u procesu. Otprilike 60 prigovora o navodnim neregularnostima je podneseno SIP-u.

Ovaj izvješće nudi nekoliko preporuka danih radi potpore naporima da se izbori u Bosni i Hercegovini i dalje usklade sa opredjeljenjima i obvezama OEES-a i sa drugim međunarodnim obvezama i standardima demokratskih izbora. Prioritetne preporuke se odnose na reviziju izbornog pravnog okvira, metode formiranja biračkih odbora, sprječavanje vršenja pritiska na birače, jačanje transparentnosti i odgovornosti financiranja kampanja, i mjere za garantiranje prava birača na slobodan i tajan izbor pri glasovanju. ODIHR je spreman pomoći vlastima da poboljšaju izborni proces i da uzmu u obzir preporuke sadržane u ovom i prethodnim izvješćima.

II. UVOD I ZAHVALE

Nakon poziva za promatranje Općih izbora 7. listopada 2018. godine, koji su uputile vlasti u Bosni i Hercegovini i na osnovu preporuka Misije za procjenu potreba, koja je trajala od 25. do 27. lipnja 2018. godine, ODIHR je 27. kolovoza 2018. godine oformio i stavio u funkciju Izbornu promatračku misiju (IPM). IPM, predvođena veleposlanikom Peterom Tejlerom, sastojala se od 16 stručnjaka sa sjedištem u Sarajevu i 22 dugoročno angažirana promatrača koji su u periodu od 3. rujna 2018. godine raspoređeni širom zemlje. Misija je ostala u Bosni i Hercegovini do 19. listopada 2018. godine kako bi pratila razvoj događaja nakon izbora.

Na dan izbora, ODIHR Izornoj promatračkoj misiji su se pridružila izaslanstva Parlamentarne skupštine OEES-a (PS OEES), Parlamentarne skupštine Vijeća Europe (PACE), Europskog parlamenta (EP), i Parlamentarne skupštine NATO-a (PS NATO) kako bi se formirala Međunarodna izborna promatračka misija (MIPM). Predsjedavajući OEES-a je imenovao g. Mavroudisa Voridisa za Specijalnog koordinatora i predvodnika kratkoročno angažirane promatračke misije OEES-a. Gđa. Pia Kauma predvodila je PS OEES. Dama Cheryl Gillan predvodila je izaslanstvo PACE-a. G. Frank Engel predvodio je izaslanstvo EP-a. Gđa. Rasa Juknevičienė predvodila je izaslanstvo PS NATO-a. Na dan izbora, 316 promatrača iz 43 zemlje su angažirana, uključujući 249 dugoročno i kratkoročno angažiranih promatrača koje je angažirao ODIHR, kao izaslanstvo PS OEES od 27 članova. Izaslanstvo PACE od 23 člana, izaslanstvo EP od

9 članova, i izaslanstvo PS NATO od 8 članova. Otvaranje je promatrano na 128 biračkih mjesta, a glasovanje na 1.232 biračka mjesta širom zemlje. Brojanje glasova je promatrano na 126 biračkih mjesta a proces izrade zbirnih rezultata je promatran u 95 općinskih izbornih povjerenstava (OIP).

ODIHR IPM vršila je ocjenu usklađenosti izbornog procesa sa opredjeljenjima i obvezama OESS-a i sa drugim međunarodnim obvezama i standardima demokratskih izbora, kao i sa državnim zakonima. Ovo završno izvješće slijedi Izjavu o preliminarnim nalazima i zaključcima koja je objavljena na konferenciji za tisak u Sarajevu 8. listopada 2018. godine.²

ODIHR IPM se želi zahvaliti vlastima na pozivu za promatranje izbora i Središnjem izbornom povjerenstvu (SIP) na pomoći i suradnji. Također se želi zahvaliti predstavnicima političkih stranaka, građanskog društva i medija za prenošenje svojih stavova. Također želi izraziti svoju zahvalnost predstavnicima političkih stranaka, građanskog društva, medija, međunarodne zajednice, i drugim institucijama i sugovornicima za podjelu svojih mišljenja.

III. POZADINA I POLITIČKI KONTEKST

Bosnu i Hercegovinu čine dva entiteta: Federacija BiH (FBiH) i Republika Srpska (RS). Pored entiteta, Brčko Distrikt ima poseban status kao jedinica lokalne samouprave pod izravnim državnim suverenitetom. Ustav daje ograničena ovlaštenja institucijama na državnoj razini a većina ovlaštenja je na entitetskoj razini. Ustav prepoznaje Bošnjake, Srbe i Hrvate kao tri konstitutivna naroda. Građani se također mogu izjasniti kao Ostali time što se identificiraju kao pripadnici neke druge grupe ili što izaberu da ne žele biti pripadnici niti jedne etničke grupe.

Državna struktura je rezultat Općeg okvirnog sporazuma za mir (Dejtonski sporazum) iz 1995. godine. Ured visokog predstavnika (OHR), međunarodno tijelo sa mandatom nadziranja implementacije građanskih aspekata Dejtonskog sporazuma, i dalje posjeduje opsežna ovlaštenja koja se, međutim, ne primjenjuju u praksi. Međunarodna zajednica je podijeljena u mišljenjima o vezi između uloge OHR i političke dinamike u Bosni i Hercegovini.

Izborne utrke su uglavnom između političkih stranaka unutar istih etničkih zajednica. U FBiH, Stranka demokratske akcije (SDA), Savez za bolju budućnost (SBB) kao i drugi kandidati računaju na potporu Bošnjaka dok Hrvatska demokratska zajednica Bosne i Hercegovine (HDZ BiH), Hrvatska demokratska zajednica 1990 (HDZ 1990) i druge stranke traže naklonost Hrvata. Socijal-demokratska partija Bosne i Hercegovine (SDP BiH), Demokratska fronta (DF) i nekoliko drugih stranaka slijede multietnički pristup iako bazu njihove potpore čine Bošnjaci. U RS-u, Savez nezavisnih socijal-demokrata (SNSD), Srpska demokratska stranka (SDS), Partija demokratskog progresa (PDP) i Narodni demokratski pokret (NDP) se, između ostalih, natječu za glasove Srba. Od prošlih izbora, pojavilo se nekoliko novih političkih igrača što uključuje Nezavisni Blok (NB), Narod i Prava (NiP) i Pokret demokratske akcije (PDA), nastale kao rezultat odcjepljenja od SDA.

Vodeća koalicija formirana nakon izbora 2014. godine i činila ju je SDA, HDZ BiH, DF i Savez za Promjene, koji se sastojao od SDS, PDP i NDP. SDA, HDZ BiH i DF su također formirale vlast u FBiH, a DF je kasnije zamijenio SBB na razini države i FBiH. Interne nesuglasice i slučajevi dezertstva su ostavile državni parlament bez većine još od 2016. godine.³ U RS-u je SNSD formirala vladu zajedno sa nekoliko manjih stranaka.

Opći izbori 2018 su se održali u atmosferi političke stagnacije i nedovoljnog gospodarskog rasta, u okruženju trajne razočaranosti stanovništva u javne institucije. Tri konstitutivna naroda se gotovo

---

² Vidjeti [sva prethodna izvješća ODIHR-a o Bosni i Hercegovini](#).

³ Istovremeno sa raspadom koalicije su SDA napustila četiri člana a SDS dva člana.

isključivo oslanjaju na političku potporu na izborima kod svojih relevantnih zajednica. Nedostatak zajedničke vizije o budućnosti zemlje i nedovoljna suradnja unutar i između tri konstitutivna naroda često rezultira političkim zastojem. Ovo značajno ometa donošenje odluka, uključujući i reformske napore koji se tiču potencijalnog pridruživanja Europskoj uniji.⁴ Nadalje, nastavak politizacije javnog sektora, najvećeg poslodavca u zemlji, formira kulturu ovisnosti o takvoj vrsti zaposlenja na taj način stvarajući odanost koja prelazi u glasovanje za kandidate koji su u sadašnjoj vlasti ili suzdržavanje od glasovanja.

IV. PRAVNI OKIVR

Izbori su prvenstveno regulirani na državnoj razini, naime Ustavom Bosne i Hercegovine iz 1995. godine i Dejtonskim sporazumom, Izbornim zakonom iz 2001. godine, Zakonom o financiranju političkih stranaka iz 2012. godine, kao i propisima Središnjeg izbornog povjerenstva (SIP). Određena pitanja vezana za političke stranke i formiranje entitetskih institucija regulirana su entitetskim ustavima i izbornim zakonima na entitetskoj razini.⁵ Međutim, hijerarhijski odnos između zakona na državnoj razini i ustava na entitetskim razinama nije jasno definiran, što i dalje predstavlja dugoročni nedostatak.

Trenutni ustavni poredak osporava načela univerzalnog i jednakog prava glasa i zabrane diskriminacije predviđenim obvezama i opredjeljenjima OEES-a, Europskom konvencijom o ljudskim pravima (ECHR) i drugim međunarodnim standardima.⁶ Samo birači koji samoizjašnjavanjem izjave da su Bošnjaci, Hrvati ili Srbi mogu se kandidirati za državno predsjedništvo, ukoliko imaju prebivalište u odgovarajućem entitetu.⁷ Europski sud za ljudska prava (ECtHR) je više puta zaključio da ova diskriminatorna ograničenja na osnovu etničke pripadnosti i prebivališta nisu sukladna sa ECHR.⁸

Zakonodavac treba provesti presude ECtHR koje se odnose na diskriminatorna ograničenja za kandidiranje na izborima po osnovu etničke pripadnosti i prebivališta.

Izborni zakon i Zakon o financiranju političkih stranaka su izmijenjeni 2016. godine na osnovu prijedloga parlamentarnog povjerenstva formirane 2015. godine.⁹ Ove izmjene su se odnosile na

⁴ U [Komunikaciji o politici proširenja Europske unije za 2018. godinu](#) se navodi da “su na usvajanje legislative koja proizlazi iz Reformske agende [...] negativno uticale tenzije između vodećih koalicijskih partija i opstrukcije oporbe u parlamentima na državnom i entitetskim razinama, što je dovelo do usporavanja toka reforme”.

⁵ Entitetsko zakonodavstvo obuhvata Ustav FBiH iz 1994. godine i Ustav RS iz 1992. godine; Izborne zakone RS-a iz 2002. godine i Brčko Distrikta iz 2008. godine; Zakon o političkim udruženjima FBiH iz 1990. godine, RS-a iz 1996. godine i Brčko Distrikta iz 2012. godine, Zakone o financiranju političkih stranaka RS-a iz 2008. godine i Brčko Distrikta iz 2004. godine.

⁶ Članak 25 Međunarodnog pakta o građanskim i političkim pravima [Međunarodnog pakta o građanskim i političkim pravima \(ICCPR\)](#) iz 1966. godine propisuje univerzalno i jednakopravno pravo glasa, a članak 2. ovog Pakta zabranjuje diskriminaciju. Stav 7.3 Kopenhagenskog dokumenta OEES-a iz 1990. godine navodi da zemlje sudionice moraju “garantirati univerzalno i jednakopravno pravo glasa svim punoljetnim državljanima” dok stav 7.5 obavezuje zemlje sudionice da “poštuju prava građana da se kandidiraju za javne ili političke funkcije ... bez diskriminacije”. Članak 3 Protokola br. 1 [ECHR](#)-a osigurava pravo na održavanje slobodnih izbora, dok članak 14 ECHR-a kao i članak 1 Protokola br. 12 ECHR-a zabranjuju diskriminaciju svakog prava navedenog u ECHR-u i općenito predviđenog zakonom.

⁷ Samo kandidati iz reda srpskog naroda mogu se kandidirati za člana državnog predsjedništva iz RS-a dok se za članove državnog predsjedništva iz FBiH mogu natjecati samo kandidati iz reda bošnjačkog i hrvatskog naroda. “Ostali” nemaju pravo se kandidirati za državno predsjedništvo niti za entitetske predsjednike i potpredsjednike.

⁸ Vidjeti, između ostalog, presude ECtHR u slučajevima [Sejdić i Finci protiv Bosne i Hercegovine](#), [Zornić protiv Bosne i Hercegovine](#), [Pilav protiv Bosne i Hercegovine](#) i [Šlaku protiv Bosne i Hercegovine](#).

⁹ Ova zajednička parlamentarna povjerenstva sastoji se od po tri predstavnika iz SIP-a, Vijeća ministara i oba doma državnog parlamenta.

nekoliko preporuka koje je prethodno dao ODIHR i uvele su niže pragove za povrat izbornih pologa kandidatima i bolje definirale neregularnosti u financiranju kampanja. Većina prethodnih preporuka nisu uzete u obzir što uključuje i uvođenje djelotvornih odredbi o sprječavanju zlouporabe državnih sredstava, financiranju kampanja i nadziranju financiranja kampanja i rješavanju izbornih sporova. Veliki broj sugovornika ODIHR IPM su izrazili ozbiljne zabrinutosti zbog manjka istinske političke volje da se pristupi ustavnim i izbornim reformama.

Ustavni sud je 2016. godine je proglasio neustavnim odredbe Izbornog zakona vezane za izbor izaslanika u Dom naroda Parlamenta FBiH (gornji dom entitetskog parlamenta) koji vrše županijske skupštine.¹⁰ Državni parlament nije izmijenio zakon. Pokušaji da ovo pitanje riješe parlament FBiH i SIP su bili neuspješni.¹¹ Kao rezultat, ostaje pravna praznina vezana za dodjelu mandata u Domu naroda Parlamenta FBiH, a koja može utjecati na formiranje nekih institucija u FBiH i onih na državnoj razini nakon izbora.¹²

Izborni zakoni nalaže da državni funkcionari i javni službenici u nekim slučajevima moraju dati ostavku ili privremeno odstupiti kako bi se mogli kandidirati.¹³ SIP je navelo da nije moglo ocijeniti da li su se ti kandidati pridržavali zakona već se pouzdalo u to da su se oni samostalno pridržavali zakona.¹⁴ Ne postoji zakonska zaštita protiv zlouporabe položaja ili administrativnih resursa koju vrše javni zvaničnici a za svrhe kampanje (također vidjeti *Okruženje kampanje*).¹⁵

Sveobuhvatnu reviziju zakonskog okvira treba poduzeti kako bi se otklonili nedostaci koje je ODIHR ustanovio u ovom i prethodnim izvješćima i kako bi se spriječila zlouporaba javnih sredstava za svrhe kampanje.

V. IZBORNI SUSTAV

U okviru složenog institucionalnog sustava, opći izbori uključuju utrke za izravne izbore koji se održavaju na tri razine. Na državnoj razini, biračko tijelo bira članove Predsjedništva BiH i poslanike u Zastupničkom domu Parlamentarne skupštine BiH (ZD BiH). Na entitetskoj razini, građani registrirani u FBiH biraju poslanike Zastupničkog doma FBiH (ZD FBiH), dok oni registrirani u RS-u biraju predsjednika i dva potpredsjednika RS-a kao i poslanike Narodne skupštine RS (NS RS). U FBiH će se održati i izbori za deset županijskih skupština. Pored navedenog, održat će se i neizravni izbori za gornje domove državnog i oba entitetska parlamenta kao i za predsjednika i dva potpredsjednika FBiH.

¹⁰ Ustav FBiH propisuje da se Dom naroda FBiH sastoji od 58 izaslanika od kojih po 17 dolazi iz svakog od tri konstitutivna naroda i 7 delegata iz reda Ostalih. Ustavni sud Bosne i Hercegovine je djelomično prihvatio prigovor Bože Ljubića (HDZ BiH) i poništio odredbe Izbornog zakona kojim se zahtijeva da svakom od konstitutivnih naroda bude dodijeljen po najmanje jedan izaslanik u svakoj županiji, kao i odredbe koje navode broj izaslanika iz reda Bošnjaka, Hrvata i Srba iz svake županije. Tijekom perioda promatranja izbora se čekalo na odluku Ustavnog suda za još jedan prigovor vezan za istu materiju.

¹¹ U siječnju 2018. godine, državni parlament odbio je dva prijedloga koja su podnijeli HDZ BiH i SDA. Parlament FBiH je u lipnju i rujnu 2018. godine raspravljao, ali nije usvojio, nacrt Zakona o izbornim jedinicama i broju mandata u Parlamentu FBiH u konačnom glasovanju. SIP je donio odluku dodjeli mandata u Domu naroda FBiH tek 18. prosinca 2018. godine.

¹² Dom naroda FBiH ima ulogu u odabiru predsjednika i potpredsjednika FBiH kao i u formiranju Vijeća ministara FBiH i Doma naroda Parlamentarne skupštine Bosne i Hercegovine (gornji dom državnog parlamenta).

¹³ Zakoni na razini države, entiteta i Brčko Distrikta imaju različite uvjete za javne zvaničnike i državne službenike koji se kandidiraju na izborima.

¹⁴ SIP je objasnila ODIHR IPM-u da nema pristupa brojnim bazama podataka različitih državnih i javnih agencija o državnim službenicima na državnom, entitetskom i na razini Brčko Distrikta.

¹⁵ Vidjeti [Zajedničke smjernice za sprječavanje i odgovor na zlouporabu administrativnih resursa tijekom izbornog procesa](#) ODIHR-a i Venecijanskog kovjerenstva iz 2016. godine.

Tri člana Predsjedništva Bosne i Hercegovine se biraju prostom većinom na odvojenim kandidacijskim listama u dva entiteta.¹⁶ Predsjednik i potpredsjednici RS-a također se biraju prostom većinom glasova. Kandidat koji dobije najviše glasova postaje predsjednik, dok dva najviše rangirana kandidata iz reda druga dva konstitutivna naroda postaju potpredsjednici.

Većina članova ZD BiH, ZD FBiH kao i NS RS biraju se putem sistema proporcionalnih otvorenih listi u višečlanim izbornim jedinicama (VIJ). Mandati u VIJ se dodjeljuju političkim subjektima koji su dobili najmanje 3 posto od ukupnog broja važećih glasova u odgovarajućim VIJ a isto važi za neovisne kandidate.¹⁷ Kandidati koji dobiju barem 20 posto preferencijalnih glasova prvi dobivaju mandate dok ostali kandidati dobivaju mandate sukladno sa svojim poretkom na listi. Nakon početne dodjele mandata u VIJ, kompenzacijski mandati se dodjeljuju prema zatvorenim stranačkim listama kako bi se osigurala adekvatna proporcionalna zastupljenost stranaka i koalicija na entitetskoj razini.¹⁸ Nadalje, Izborni zakon propisuje minimalnu zastupljenost odnosno četiri mandata za svaka od tri konstitutivna naroda u slučaju ZD FBiH i NS RS.

Usprkos zakonskoj obvezi da se izvrši revizija mandata po VIJ svake četiri godine, nadležni parlamenti to nisu učinili od 2001. godine. Broj birača po izabranom zastupniku za ZD BiH, ZD FBiH i NS RS značajno se razlikuje u svakoj VIJ što podriva jednakost prava glasa.¹⁹

Izborne jedinice i broj mandata za državne i entitetske parlamente se trebaju povremeno revidirati kako bi se osiguralo načelo jednakosti glasa. Ove revizije se trebaju vršiti sukladno međunarodnim obvezama i dobrim praksama. Moglo bi se razmotriti uvođenje zakonskih odredbi koje propisuju aktivnosti koje SIP treba poduzeti ukoliko nadležni parlamenti ne ispune svoje zakonske obveze.

VI. IZBORNA ADMINISTRACIJA

Izbore provodi SIP, 143 OIP, uključujući i 14 gradskih izbornih povjerenstava, Izorno povjerenstvo Brčko Distrikta kao i 5.649 biračkih odbora (BO). Glasovanje izvan zemlje vršilo se putem pošte i na 10 biračkih mjesta uspostavljenih u ambasadama i konzulatima.

Zainteresirane strane imali su manjak povjerenja u sve razine izborne administracije dovodeći u pitanje njenu nepristranost i navodeći sumnju u političku i etničku naklonost članova

¹⁶ Jednog Bošnjaka i jednog Hrvata biraju birači iz FBiH, dok jednog Srbina biraju birači iz RS-a. Birači registrirani u FBiH mogu glasovati samo za kandidata iz reda Bošnjaka ili Hrvata, ali ne za oba. Birači u Brčko Distriktu glasuju za kandidate iz FBiH ili RS-a, u ovisnosti od svog entitetskog državljanstva.

¹⁷ Politički subjekt jeste stranka, koalicija, neovisni kandidat ili lista neovisnih kandidata koji su registrirani za učešće na izborima. Sukladno sa *Saint-Lague* metodom, dodjela mandata u VIJ među političkim subjektima koji imaju pravo na mandat se vrši prema najvećim izbornim kvocijentima koji je odgovarajući subjekt dobio. Kvocijent se dobiva dijeljenjem broja dobivenih glasova sa 1, 3, 5, 7, itd. (sve do koliko je potrebno da se dodijele svi mandati). Neovisnim kandidatima su dodijeljeni kvocijenti jednaki broju svojih odgovarajućih glasova.

¹⁸ Zastupnički dom BiH sastoji se od 42 zastupnika: 21 zastupnik se bira iz pet VIJ u FBiH i 9 iz tri VIJ u RS-u. Dodatnih sedam zastupnika iz FBiH i pet zastupnika iz RS dobivaju kompenzacijske mandate. Zastupnički dom FBiH se sastoji od 98 zastupnika od kojih se 73 bira u 12 VIJ, a 25 dobiva kompenzacijske mandate. NS RS sastoji se od 83 poslanika od koji se 63 bira u 9 VIJ, a 20 dobiva kompenzacijske mandate. Brčko Distrikt je uključen u VIJ FBiH. Kandidacijske liste za kompenzacijske mandate smiju uključivati samo kandidate na otvorenim listama.

¹⁹ Vidjeti stav 7.3 Kopenhagenskog dokumenta OESS-a iz 1990. godine. Stav I.2.2 iv [Kodeksa dobre prakse u izbornim pitanjima](#) je donijela Venecijansko povjerenstvo 2002. godine gdje preporučuje da “dozvoljeno odstupanje od normi ne treba iznositi više od 10% i sigurno ne treba prelaziti 15% osim u posebnim okolnostima (zaštita koncentrirane manjine, rijetko naseljene administrativne jedinice)”. Odstupanje od prosječnog broja birača prelazi 15 posto u 3 od 8 VIJ za ZD BiH (najveće odstupanje je 65 posto), u 6 od 12 za ZD FBiH i 2 od 9 za NS RS.

OIP.²⁰ Veliki broj sugovornika ODIHR IPM su stalno izražavali zabrinutost o mogućim malverzacijama na dan izbora što nadalje narušava povjerenje u izbornu administraciju u periodu koje predstoji izborima.

A. SREDIŠNJE IZBORNO POVJERENSTVO

SIP je trajna institucija koji je odgovorna za sveukupno provođenje izbora. Svih sedam članova SIP imenuje ZD BiH na mandat u trajanju od sedam godina. Predsjednika SIP između sebe biraju članovi SIP i to na osnovu načela rotacije s tim da jedan Bošnjak, jedan Hrvat, jedan Srbin i jedan pripadnik Ostalih pojedinačno služe mandat u trajanju od 21 mjesec. SIP je 27. rujna 2018. godine, 10 dana prije izbora, izabralo da jedan od dva njena člana iz reda srpskog naroda bude novi predsjednik. SIP održava javne sesije na redovnoj i *ad hoc* osnovi. Odluke SIP se objavljuju u Službenom glasniku i na Internet stranici SIP-a.

SIP je radilo u okruženju neprestanih kritika i navoda koji se odnose na tehničke pripreme. Kritike i navode su izrazile razne zainteresirane strane, a pojačali su ih mediji što je narušilo ugled SIP-a i oštetilo njen kredibilitet.²¹ SIP je ODIHR IPM-u navelo da nedovoljan broj uposlenika i ograničen budžet predstavljaju glavne prepreke za ovu instituciju.²² Ipak, SIP je uglavnom ispunilo svoje osnovne zadatke i adekvatno sprovela izbore.

Vlasti bi trebale osigurati adekvatno financiranje organiziranja izbora. SIP-u treba osigurati potrebna sredstva kako bi privukao dovoljno kvalificiranog kadra radi učinkovitog provođenja svih svojih zadataka.

SIP je izdalo materijale za informiranje birača o tome kako popuniti glasački listić i to na svim glavnim televizijskim (TV) stanicama, na tri lokalna jezika kao i na znakovnom jeziku. SIP je priznalo da postoji potreba za postojanjem više programa za podizanje svijesti birača kako bi se osobama sa invaliditetom olakšalo sudjelovanje na izborima, ali je naglasila da ih ne može sprovesti zbog manjka sredstava.²³ ODIHR IPM naznačila nedostatak sveobuhvatnih informacija za birače. SIP je moglo biti proaktivnija u odnosu na ovo pitanje i mogla je sprovesti ciljane informativne kampanje sa fokusom na specifična pitanja kao što su porodično glasovanje, glasovanja uz pomoć drugog lica i procedure na dan izbora s naglašavanjem značaja tajnosti glasovanja.

Vlasti bi trebale unaprijediti programe za obuku birača, uključujući programe o sprječavanju porodičnog glasovanja i nepravilnog glasovanja uz pomoć drugog lica. SIP bi dalje trebao pojačati svoje napore kako bi osigurao dostupnu obuku biračima i pružio informacije svim skupinama birača, pogotovo osobama sa invaliditetom, u bliskoj suradnji sa organizacijama koje ih predstavljaju.

²⁰ Stav 20 [Općeg komentara br. 25](#) koji je donio Odbor za ljudska prava UN-a 1996. godine, a koji komentira Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima (ICCPR) naglašava potrebu da se izborni proces mora sprovesti “na fer osnovi, nepristrano i sukladno sa zakonima koji su usklađeni sa Paktom”. Stav II.3.1 Kodeksa dobre prakse u izbornim pitanjima Venecijanske povjerenstva iz 2002. godine naglašava da “nepristrana institucija mora biti zadužena za primjenu Izbornog zakona.”

²¹ Ovome doprinosi nekoliko čimbenika uključujući navode o uvećanim biračkim spiskovima, curenju podataka iz nacrtu dokumenta o broju izaslanika u Domu naroda FBiH informacije o navodnom gubitku 35,8 tona papira za tiskanje glasačkih listića. Potonji navodi su trenutno pod istragom u Uredu tužitelja. Međutim, ODIHR IPM nije primila nikakve podatke o zvaničnim rezultatima ove istrage.

²² SIP je navela da je državni parlament odbio povećati proračun za izbore usprkos brojnim zahtjevima.

²³ Također vidjeti [Zaključna zapažanja o početnom izvješću o Bosni i Hercegovini Komiteta CRPD](#) od 2. svibnja 2017. godine), CRPD/C/BIH/CO/1, stav 52 i 53.

B. POVJERENSTVA NA NIŽIM RAZINAMA

OIP nadležna su za nadziranje procesa glasovanja i prebrojavanja glasova na biračkim mjestima kao i za unos podataka o preliminarnim rezultatima glasovanja. Općinska vijeća imenuju OIP, koje su trajne institucije, na period od sedam godina, a njihova imenovanja odobrava SIP. Članstvo u OIP, gdje je to moguće, treba odražavati etnički sastav odgovarajuće općine. ODIHR IPM je primijetila da su OIP, koje su posjećene, dobro opremljene i operativne.

OIP imenuju nove BO za svake izbore na osnovu nominacija koje daju politički subjekti. Međutim, ovog puta je formiranje BO je za većinu OIP predstavljalo problem jer im je u početku nedostajao značajan broj nominiranih kandidata.²⁴ Inicijalno imenovanje članova BO je praćeno velikim brojem zamjena. SIP je odbilo mnoge nominirane kandidate jer su bili kandidati na lokalnim izborima 2016. godine, a neke OIP su navele da je SIP kasno komuniciralo sa njima u svezi sa ovim pitanjem.²⁵ OIP su odgovorila time što su nominirala članove iz grupe članova povjerenstva koji su bili članovi na prethodnim izborima i time što su tražili da im općinske administracije nominiraju kandidate. Dosta nominiranih kandidata su dali ostavke zbog niskih naknada. Pored toga, OIP su morala zamijeniti značajan broj članova BO jer su bili neuspješni na ispitu o procedurama na dan izbora.²⁶ ODIHR IPM je primijetila da su se zamjene članova BO nastavile do samog Dana izbora što je dodatno povećalo opterećenost OIP koja su morala ponovo organizirati obuke. Ovo je općenito negativno utjecalo na stabilnost i stručnu pripremljenost BO.

SIP je organizirala programe obuke širom zemlje za OIP koja su nadalje odgovorna za obuku članova BO. ODIHR IPM je primijetila da je kvaliteta obuke varirala širom zemlje ali se pokazalo da je obuka nedovoljna jer je tijekom dana izbora veliki broj BO teško savladavao izborne procedure.

Treba poduzeti djelotvorne mjere kako bi se ojačale metode zapošljavanja i obuke radi osiguravanja nepristranosti i profesionalnosti članova povjerenstava uz naknadu proporcionalnu njihovom obimu posla. Kako bi se unaprijedila stručna sposobnost izbornih povjerenstava, SIP i OIP trebaju pružati povremene obuke sa certifikacijom za potencijalne članove BO, sa ciljem formiranja liste certificiranog osoblja.

BO provode proces glasovanja i brojanja glasova na biračkim mjestima. BO imaju po tri ili pet članova, u ovisnosti od veličine okruga. Iako je imenovanje biračkih odbora formalno izvršeno sukladno sa zakonom, postojali su brojni vjerodostojni navodi OIP, političkih stranaka i građana promatrača da su politički subjekti trgovali mjestima u BO kako bi uspostavili kontrolu nad aktivnostima BO.²⁷ Fiktivni kandidati se navodno registrirali za mjesta u BO kako bi ih mogli prodati drugim zainteresiranim strankama.²⁸ Mnogi sugovornici ODIHR IPM su naveli zabrinutost da su BO u službi interesa političkih stranka ili da su članovi uistinu predstavljali samo jednu

²⁴ Prema zakonu, ukoliko politički subjekti ne nominiraju dovoljan broj kandidata, OIP moraju samostalno imenovati BO.

²⁵ Prema SIP-u i na osnovu sudskog presedana iz 2015. godine, zabrane iz Izbornog zakona (članak 2.3.1.4) prema kojima nije dozvoljeno da kandidati budu članovi izbornih povjerenstava također se odnose i na prethodne općinske izbore. OIP su navele da im je SIP razjasnilo ovo ograničenje 13. rujna 2018. godine a, po zakonu, OIP su trebale osnovati BO do 7. rujna 2018. godine. Iz ovog razloga, u Kneževu je otprilike 12 posto nominiranih kandidata moralo biti zamijenjeno, u Gradišci - 10 posto, u Novom Gradu - 16 posto, i u distriktu Mostara - 59 posto.

²⁶ Članovi BO su imali obuku o procedurama vezanim za dan izbora i morali su položiti ispit. Na primjer, u Mostaru, otprilike 350 imenovanih kandidata nisu došli na obuke za BO.

²⁷ ODIHR IPM je dobio informacije ove prirode iz Bihaća, Banja Luke, Foče, Livna, Mostara, Sarajeva, Tuzle i Zenice.

²⁸ Usprkos ponovljenim naporima, ODIHR IPM nije uspjela uspostaviti kontakte niti locirati ijedan ured određenih stranaka i kandidata. ODIHR IPM-u je potvrđeno da predstavnici nekih od ovih stranaka (na primjer stranka Lijevo Krilo) u BO su imale veze sa drugim vodećim strankama.

političku stranku.²⁹ Gore navedeno izaziva zabrinutost i poziva na djelovanje sa posebnim naglaskom na osiguravanje nepristranosti izborne administracije. Mnogi sugovornici ODIHR IPM su naveli potencijalno uvođenje novih tehnologija glasanja, kao što su skeneri za glasačke listiće, kao način da se spriječi izborna korupcija na biračkim mjestima.

Treba poduzeti ozbiljne napore kako bi se osigurala nepristranost izborne administracije. Mogla bi se razmotriti revizija metode formiranja BO, na način, na primjer, da se ograniči pravo na kandidiranje članova BO samo na stranke koje imaju predstavnike u državnom i entitetskim parlamentima. Mogli bi se razmotriti i alternativni mehanizmi za imenovanje članova BO kao što su javni pozivi u slučaju kada političke stranke ne nominiraju kandidate blagovremeno.

Glasačke listiće birača iz posebnih kategorija, kao one koji su glasovali u odsustvu, putem mobilnih timova, izvan zemlje i onih koji su glasovali putem nepotvrđenih glasačkih listića (vidjeti *Registracija birača*) se odvojeno broje u Glavnom centru za brojanje glasova u Sarajevu. Prije brojanja, osoblje Glavnog centra potvrđuje identitet ovih birača kako bi se spriječilo duplo glasanje. Glavni centar za brojanje glasova, kojeg uspostavlja SIP, također vrši reviziju protokola rezultata BO, objedinjuje rezultate sa svih biračkih mjesta, i vrši ponovno brojanje po naredbi SIP.

Zakon je uspostavlja propise vezane za ravnopravnost spolova osoblja izbornih povjerenstava.³⁰ Od ukupno 143 OIP, 13 se nije pridržavalo zakonske kvote od 40 posto za svakog od spolova. SIP ima samo jednu članicu. Žene čine 46 posto od ukupnog broja članova OIP, ali su na čelu svega jedne trećine OIP. Na dan izbora, promatrači MIPM su primijetili da je su na čelu otprilike 40 biračkih mjesta bile žene.

VII. REGISTRACIJA BIRAČA

Građani koji su napunili 18 godina na dan izbora imaju pravo glasu, osim kada su lišeni prava glasu zbog ozbiljne krivične presude, što uključuje i presudu za ratni zločin ili im je oduzeta pravna sposobnost.³¹ Osim u slučaju glasanja izvan zemlje, sustav registracije birača je pasivan. Središnji birački popis (SBP) je izveden iz registra stanovništva koji je zasnovan na podacima o državljanima koji ispunjavaju uvjete i koji imaju trajno i privremeno prebivalište.³² Građani koji borave u inozemstvu mogu zadržati svoju trajnu registraciju u BiH.³³

Mnogi sugovornici ODIHR IPM izrazili su zabrinutosti vezane za točnost SBP posebno zbog prijave o velikom broju podataka preminulih birača koji bi se mogli koristiti za zlouporabe na dan izbora. Međutim, usprkos brojnim zahtjevima, političke stranke nisu dale ODIHR IPM nikakve

²⁹ Stav II.3.1.e Kodeksa dobre prakse u izbornim pitanjima Venecijanskog povjerenstva iz 2002. godine navodi da “političke stranke trebaju biti jednako zastupljene u izbornim komisijama”.

³⁰ Prema Izbornom zakonu i Zakonu o ravnopravnosti spolova, sva izborna povjerenstva trebaju imati najmanje po 40 posto članova svakog od spolova dok u tročlanim povjerenstvima trebaju biti zastupljena oba spola. Nepoštivanje ovih kvota može se osporiti u sudu.

³¹ Vidjeti članove 12 i 29 UN [Konvencije o pravima osoba sa invaliditetom](#) (CRPD) iz 2006. godine. Također vidjeti stav 9.4 Komunikacije No. 4/2011 Komiteta CRPD iz 2013. godine (*Zsolt Bujdosó i pet ostalih protiv Mađarske*) koja navodi da: “Članak 29 ne predviđa nikakvo razumno ograničenje niti dozvoljava ikakvo isključenje bilo koje grupe osoba sa invaliditetom. Stoga, izuzimanje prava glasa na osnovu percipiranog ili stvarnog psihosocijalnog invaliditeta, uključujući i ograničenja na osnovu individualizirane procjene, predstavlja diskriminaciju na osnovu invaliditeta”.

³² Agencija za identifikacijska dokumenta, evidencije i razmjenu podataka (IDDEEA), koja je pod Ministarstvom civilnih poslova, održava registar stanovništva. Državljanima su obavezni registrirati trajno prebivalište dok raseljena lica mogu imati privremeno prebivalište dok se ne vrate u općinu svog prethodnog trajnog prebivališta.

³³ Državljanima koji borave izvan zemlje nisu se obavezni odjaviti sa svog trajnog prebivališta ukoliko održavaju stvarne veze sa državom (npr. imaju porodicu, ili posjeduju nekretnine ili poduzeće). Prema IDDEEA, do kolovoza 2018. godine je registrirano 3,943,950 građana.

konkretne podatke koji bi potvrdili ove navode.³⁴ Po zakonu, odgovornost da se prijavi smrt građanina općini je uglavnom na obitelji preminulog građanina. Nakon toga, općina ima obvezu da u dotični policijski ured dostavi tiskani smrtni list na osnovu kojeg policija ručno obrađuje podatke. Isključivo policija ima ovlaštenja za brisanje podatke preminulih osoba iz lokalne baze podataka o registru stanovništva.³⁵ Opisani mehanizam je sklon ljudskim greškama i ostavlja mjesta za zlouporabe a može za rezultat imati i zaostajanja, što dovodi do zakašnjelom izvješćivanju i netočnim podacima u registru stanovništva.

Trebaju se poduzeti dalji naponi kako bi se poboljšala točnost registracije birača. U svrhu ovoga bi se trebala razmotriti revizija mehanizma prijavljivanja i upisa u matičnu knjigu činjenice smrti kako bi se osigurala blagovremena razmjena podataka i ispravka podataka o građanima. Vlasti bi mogle stvoriti učinkovit sustav elektronskog obavješćivanja između institucija koje su uključene u proces sa jasno definiranim odgovornostima i rokovima. Na odgovarajuće zdravstvene ustanove bi se mogla prebaciti obveza prijavljivanja matičnom uredu činjenice smrti građanina.

Političke stranke i mediji su često optuživale SIP za ne osiguravanje točnosti SBP. Prema zakonu, SIP održava SBP i, u okviru svojih nadležnosti, odgovorno je za njegovu točnost i cjelovitost. Međutim, SIP ovisi od točnosti podataka koje joj pružaju ostale institucije odgovorne za ažuriranje registra stanovništva.³⁶ U pripremama za ove izbore, SIP je zajedno sa državnim i entitetskim institucijama poduzelo mjere kako bi se poboljšala točnost SBP što uključuje i brisanje podataka oko 5.000 preminulih birača. Pored toga, SIP je dala instrukcije OIP da se u biračkim popisima označe birači za koje se utvrdi da su preminuli nakon zaključenja SBP.

U svrhu povećanja povjerenja javnosti u integritet procesa registracije birača, razne zainteresirane strane, uključujući i političke stranke i organizacije građanskog društva bi se mogle pozvati da sudjeluju u reviziji biračkih spiskova koju bi inicirao i nadzirao SIP.

Zakon predviđa mogućnost glasovanja iz inozemstva za koje se birači moraju registrirati za svake izbore.³⁷ Birači koji borave u inozemstvu mogu odabrati da li će glasačke listiće slati poštom ili će glasovati osobno u jednom od BiH konzulata ili diplomatskih predstavništava. SIP je registriralo 77.814 građana za glasovanje putem pošte i 1.085 birača za glasovanje na biračkim mjestima u inozemstvu.³⁸ Sukladno sa prethodnim preporukama ODIHR-a, birači će na ovim izborima morati slati svoje glasačke listiće preporučenom poštom. Obzirom da je SIP odbila 9.136 zahtjeva za registraciju za glasovanje izvan zemlje, izrazila je i zabrinutost o mogućoj zlouporabi osobnih identifikacijskih dokumenata i krivotvorenja potpisa a ovakve slučajeve je uputila državnom Uredu tužitelja radi dalje istrage.³⁹

Interno raseljene osobe imaju pravo odabrati da li će glasovati na biračkom mjestu prema svom privremenom prebivalištu pod uvjetom da su na tom prebivalištu duže od šest mjeseci, ili mogu odabrati da glasuju na posebnim biračkim mjestima “za glasovanje u odsustvu” za izbornu jedinicu u kojoj su bili registrirani prije nego su raseljeni.⁴⁰

³⁴ Sve političke stranke mogu tražiti i dobiti besplatan primjerak biračkih popisa za izbore u kojima one sudjeluju.

³⁵ Po zakonu, policija briše podatke preminulih birača samo nakon što dobiju tiskani izvod iz knjige umrlih od relevantne općine.

³⁶ Naime, policija na razini, županija i entiteta (Članak 3.5 Izbornog zakona).

³⁷ SIP priprema posebne biračke popisa za birače koji glasuju van zemlje i isključuje ih iz glavnih biračkih popisa na običnim biračkim mjestima.

³⁸ Birači su se za glasovanje izvan zemlje mogli registrirati od 7. svibnja do 24. srpnja 2018. godine. Najveći broj birača je registriran iz Hrvatske (oko 24.000), Srbije (oko 14.000) i Njemačke (oko 10.000).

³⁹ Prema [izjavi SIP](#), zahtjevima za registraciju izvan zemlje često su nedostajali podaci vezani za dokaz o identitetu, državljanstvu ili prebivalištu, a značajan broj prijava su imali iste adrese u inozemstvu. Ured tužitelja nije pružio bilo kakve informacije ODIHR IPM-u o tome je li pokrenuta istraga.

⁴⁰ SIP je registriralo 8.306 birača za glasovanje na 128 biračkih mjesta za glasovanje u odsustvu. Njihovi glasački listići su brojeni se u Glavnom centru za brojanje glasova.

Nakon verifikacije biračkog popisa, SIP je zaključilo SBP i 30. kolovoza 2018. godine objavilo da je ukupan broj registriranih birača 3.352.933.⁴¹ SIP je poslalo konačne biračke spiskove OIP u okviru zakonskog roka. Birači koji se nisu nalazili na biračkom popisu na dan održavanja izbora kao i birači koji su došli iz inozemstva, a imali su važeću osobnu iskaznicu i dokaz o prebivalištu, su glasovali putem nepotvrđenih glasačkih listića.⁴² Birači koji su vezani za dom i na mjestima pritvorskih jedinica su mogli glasovati putem mobilnih glasačkih kutija.⁴³

VIII. REGISTRACIJA KANDIDATA

SIP potvrđuje pravo kandidiranja na izborima i također ovjerava kandidacijske liste. Kandidate za sve izbore mogu nominirati političke stranke i koalicije ili se oni kandidiraju samostalno. Pravo kandidiranja je ograničeno po osnovu etničke pripadnosti i prebivališta (vidjeti *Pravni okvir*). Da bi se registrirali, politički subjekti moraju SIP-u predati potpise potpore⁴⁴ i izborne pologe.⁴⁵

Proces registracije je sproveden prije angažiranja ODIHR IPM i bio je uveliko inkluzivan. Kandidati su imali pristup verifikaciji potpisa i nisu izražene zabrinutosti u vezi sa ovom procedurom. Međutim, ovaj proces je osporavan u određenim žalbama (vidjeti *Prigovori i žalbe*). Nakon ovjere dokumenata, za državno predsjedništvo se natjecalo 15 kandidata dok se 37 kandidiralo za predsjednika Republike Srpske. Za parlamentarne izbore se na glasačkim listićima za ZD BiH našle 22 stranke i 6 koalicija; za ZD FBiH su se natjecale 23 stranke i 5 koalicija a za NS RS 21 stranka, 6 koalicija i 4 neovisna kandidata. Birači su mogli odabrati iz širokog izbora kandidata.

Na kandidacijskim listama zastupljenost oba spola mora biti najmanje 40 posto pri čemu postoje posebni zahtjevi o raspoređivanju kandidata na listama.⁴⁶ Ukoliko lista nije u bila sukladna sa zahtjevima vezanim za spol, SIP ju je poslalo nazad strankama radi ispravke ili registrirala dio spiska koji je sukladno sa navedenim. Međutim, SIP je registriralo i neke kandidacijske liste koje nisu ispunile uvjet zastupljenosti spolova u iznosu od 40 procenata.⁴⁷

Iako je značajan broj žena kandidata registriran za izbore, žene su i dalje nedovoljno zastupljene u politici. Žene su činile svega 2 od 15 kandidata za državno predsjedništvo i 5 od 37 za predsjedništvo RS. Žene nisu na čelu niti jedne od političkih stranaka koje su dobile svoje predstavnike u državnom i entitetskim zakonodavnim tijelima. Na državnoj razini, ukupan broj žena

⁴¹ Birači su mogli provjeriti svoje podatke do 23. kolovoza 2018. godine putem općinskih centara za registraciju birača, a poslije toga online putem [Internet stranice SIP](#), ili putem [SIP-ove SMS usluge](#).

⁴² Nepotvrđeni glasački listići se predaju na posebnim biračkim mjestima, a broje se u Glavnom centru za brojanje glasova nakon provjere podataka o datom biraču u CBS. Ova biračka mjesta su određena u svakoj općini.

⁴³ SIP je registriralo oko 12.000 birača za glasovanje putem mobilnog tima.

⁴⁴ Političke stranke i neovisni kandidati moraju predati 5.000 potpisa potpore za Predsjedništvo BiH i ZD BiH, 3000 potpisa potpore za izbore predsjednika RS-a, ZD FBiH i NS RS. Osim u slučaju predsjedničkih izbora, stranke nisu obvezne prikupiti potpise potpore ukoliko imaju predstavnike u zakonodavnom tijelu za koje se kandidiraju ili u odgovarajućim zakonodavnim tijelima na višoj razini.

⁴⁵ Polozi za registraciju za izbore za Predsjedništvo BiH i ZD BiH iznose 20.000 KM (oko 10.200 EUR; 1 EUR otprilike iznosi 1,96 KM, tj. konvertibilnih maraka) odnosno 14.000 KM za izbore na entitetskoj razini. Neovisni kandidati su morali dati pola navedenih iznosa. Polog se vraća onima koji dobiju barem 3 posto glasova u utrci zasnovanoj na principu proporcionalnosti ili koji pobijede u utrci za predsjednika (potpredsjednika) ili dobiju barem tri posto od glasova koje je dobio izabrani predsjednik (potpredsjednik).

⁴⁶ Izborni zakon propisuje da manje zastupljen spol mora biti uvršten u svaku listu po sljedećem redoslijedu: barem jedan kandidat iz manjinskog spola među prvih dva kandidata, dva – među prvih pet kandidata, tri – među prvih osam kandidata, itd. Ukoliko lista nije sukladna sa zahtjevima vezanim za spol, SIP je može poslati nazad strankama radi ispravke ili registrirati dio spiska koji je sukladno sa zahtjevima, ili odbiti registraciju.

⁴⁷ Od sveukupno registriranih kandidata, 41,6 posto čine žene. Žene su bila zastupljene u postotku manjem od 40 posto na najmanje devet kandidacijskih listi za ZD BiH, ZD FBiH i NS RS.

u ZD BiH se smanjio sa 23 posto u 2014. godini na 16 posto u 2018. godini. Na entitetskoj razini, broj ženski predstavnika je ostao sličan kao na prethodnim izborima sa 24 posto u ZD FBiH i 16 posto u NS RS. Novoizabrani predsjednik RS je žena.

16. *Treba razmotriti kvotu za spolove koja osigurava jednakost kandidata i kandidatkinja na listama, a trebaju se primijeniti sankcije koje odvrćaju od nepridržavanja tih kvota. Političke stranke trebaju olakšati ženama političko napredovanje, povećati vidljivost kandidatkinja tijekom izbornih kampanja i integrirati pitanja vezana za spolove u svoje platforme. Kako bi se ovo podstaklo, moglo bi se razmotriti povećanje državnog financiranja za stranke koje promoviraju jednakost spolova, osigurati dodatan besplatan pristup javnim medijima za kandidatkinje i godišnje subvencije za stranke kako bi se financirali ženski ogranci političkih stranka.*

Usprkos prethodnoj preporuci ODIHR-a, zakon i dalje pruža suviše opsežne osnove za odjavu kandidata, što uključuje i kršenje odredbi kampanje i financiranja kampanje. Usprkos tome, nije objavljen nijedan kandidat niti politička stranka.

IX. IZBORNA KAMPANJA

Zvanična izborna kampanja započela je 7. rujna 2018. godine, a završila jedan dan prije izbora. Međutim, određene stranke i kandidati su prijevremeno započeli kampanju.⁴⁸ Također je bilo slučajeva održavanja kampanje na dan izbora, što krši pravilo izborne šutnje.⁴⁹ Vlasti su obvezne osigurati jednak tretman svim kandidatima za pristup javnim mjestima i objektima za potrebe kampanje što uključuje i održavanje sastanaka, izlaganje plakata i panoa. Organizacija javnih događaja se mora najaviti 24 sata unaprijed. Kandidati su mogli slobodno sprovesti svoje kampanje, a temeljne slobode govora, kretanja i udruživanja su uglavnom poštovane.⁵⁰

Kampanja je bila vidljivija u urbanim sredinama, a njene aktivnosti su pojačane u posljednjim danima. Kandidati su se služili raznim metodama kako bi doprli do birača što uključuje plakate i panoa, oglašavanje u medijima kao i tradicionalne metode dopiranja do birača kao što je agitovanje na ulicama podjelom letaka i ostalih stranačkih rekvizita, javne skupove i kampanje od vrata do vrata.⁵¹ Materijali za kampanju su često postavljeni na neovlaštenim lokacijama i skrnavljenje plakata je uočeno u više navrata.⁵² Neki kandidati su sprovođili svoje kampanje uglavnom putem Interneta. Iako se društveni mediji smatraju sve moćnijim sredstvom za svrhe vođenja kampanje, veliki broj sugovornika ODIHR IPM-a izrazili su zabrinutosti vezane za zlouporabu društvenih medija za širenje zapaljive retorike i govora netolerancije.

Uz nekoliko iznimki, kandidati su se orijentirali ka vlastitim etničkim zajednicama.⁵³ Kampanja je većinom imala negativnu i polarizirajuću notu gdje su konkurenti okrivljeni za manjak napretka.

⁴⁸ Izborni zakon propisuje da plaćena izborna kampanja nije dozvoljena u periodu od objave izbora do zvaničnog početka kampanje. Prema [izvješću](#) koji je objavila grupa građana promatrača *Pod Lupom*, zabilježeno je 436 slučajeva prijevremene kampanje koju je izvršilo 33 različita politička subjekta. Razne interesne skupine su podnijeli SIP-u pet prijava. Međutim, sankcije nisu nametnute.

⁴⁹ SIP-u su podnesene 24 prijave za kršenje predizborne šutnje, uglavnom radi navodne kampanje na novinskim portalima, društvenim mrežama i putem SMS poruka kao i održavanja aktivnosti kampanje izvan biračkih mjesta.

⁵⁰ Postoje pojedinačni slučajevi fizičkog napada na neke od kandidata. Nepoznati napadači su kod Visokog napali Zijada Alajbegovića, kandidata SBB za skupštinu Zeničko-dobojske županije. Nepoznati počinitelji su u Livnu napali Jakova Perkovića, kandidata Hrvatske liste za Livno za Županiju 10.

⁵¹ ODIHR IPM je promatrala ukupno 77 događaja koji se tiču kampanje. Većina mjesta gdje su se održavale kampanje a koja je posjetila ODIHR IPM su imale pristup za osobe sa invaliditetom.

⁵² ODIHR IPM je uočila uništavanje materijala za kampanju između ostalog u Banja Luci, Banovićima, Čapljini, Lukavcu, Mostaru, Novom Gradu, Varešu.

⁵³ NB, Naša Stranka, SDP BiH i DF su tražile naklonost u svim etničkim zajednicama.

Istaknute odlike kampanje su bile naglašeni nacionalizam i napadi na ličnost što se posebno odnosilo na utrke za predsjednika, čime su se povremeno zasjenila socijalna i gospodarska pitanja kao što su korupcija, nezaposlenost, migracije i obrazovanje. Uočena su i podsjećanja na ratnu prošlost zemlje i širenje straha. Rezultat ovoga je bilo to da biračima ponuđen mali broj razlučivih alternativa. U dvije odvojene izjave date na početku kampanje, međunarodna zajednica je poslala apel kandidatima da se suzdrže od negativne i neodgovorne retorike kao i retorike podjela pri čemu je i poslala je apel vlastima da osiguraju integritet izbornog procesa a građane pozvala da glasuju.⁵⁴

U RS, građanski prosvjedi pod nazivom “Pravda za Davida” su predstavljali značajnu odliku predizbornog okruženja.⁵⁵ Prosvjed su dobili na političkoj važnosti, a oporba je ukazala na to da vodeća stranka i vlasti ne žele riješiti ovaj slučaj dok kandidati koji su na trenutnim funkcijama optužuju oporbu da sakuplja poene od prosvjeda i od pokušaja da se diskreditiraju stranke koje su na vlasti. Na dan 5. listopada 2018. godine, neki kandidati, uključujući oporbene stranke iz RS, otkazali su svoja završna okupljanja i priključili se prosvjedima.

Tijekom kampanje, političke stranke i predstavnici građanskog društva su izrazili zabrinutosti o nedostatku jednakih uvjeta u odnosu na pristup javnim medijima, o pristranom medijskom praćenju i o zlouporabi administrativnih resursa koju vrše vladajuće stranke.⁵⁶ U nekim slučajevima, ODIHR IPM dobila informacije da vlasti daju kandidatima koji su na trenutnim funkcijama povlašteni tretman, a to se tiče dodjele prostora za svrhe kampanje.⁵⁷ ODIHR IPM je također primila vjerodostojne informacije o pokušajima da se neprikladno utiče na izbor birača i da se napravi pritisak na birače da glasuju za vladajuće stranke.⁵⁸ Ove dvije činjenice zajedno izazivaju zabrinutosti i odnosu na obveze i opredjeljenja OESS-a da se kampanje održe u pravednim i slobodnim uvjetima koji omogućavaju biračima da saznaju i raspravljaju o političkim mišljenjima, bez straha od odmazde.⁵⁹ Mnogi kandidati su informirali ODIHR IPM da nisu podnijeli prigovore jer nisu imali povjerenja da će dobiti odgovarajući pravni lijek.

⁵⁴ Vidjeti [izjavu Upravnog odbora Vijeća za implementaciju mira, Misije OESS-a i Vijeća Europe](#) kao i [izjavu Delegacije EU i EU Specijalnog predstavnika u Bosni i Hercegovini](#).

⁵⁵ Prosvjedi su započeli nakon neobjašnjene smrti 21-godišnjeg Davida Dragičevića u ožujku 2018. godine, a svakodnevno ih je u Banja Luci organizirao Davidov otac koji tvrdi da mu je sin ubijen i optužuje policiju i tužiteljstva da skrivaju dokaze. Sudionici prosvjeda, koji potiču iz širokog društvenog spektra, su se također skupili u ostalim dijelovima RS-a i zahtijevali da počinitelji navodnog ubojstva budu dovedeni pred lice pravde. Građanski prosvjedi su organizirani i u FBiH, ali u manjem obimu. Njih je organizirao otac 21-godišnjeg Dženana Memića čija smrt, koja se desila u veljači 2016. godine, i dalje nije riješena. U nekoliko navrata su Dragičević i Memić organizirali zajedničke prosvjede.

⁵⁶ SNSD je [18. i 24. rujna](#) 2018. godine, svim penzionerima u RS-u javno obećao jednokratne naknade u zamjenu za glas koje je vlada naknadno i isplatila. Na dan 2. listopada 2018. godine, [preko 300.000 penzionera u FBiH](#) primilo je personalizirana pisma od Ureda Premijera FBiH, Fadila Novalića (SDA), u kojima se traži da “nastave biti partner onima koji sustavno, hrabro i odlučno rješavaju probleme u našem društvu. Budite sa onima koji rade za Vas i za opću dobrobit naše države i društva.”

⁵⁷ Promatrači ODIHR IPM su prijavili da su se desili ovakvi slučajevi u Banovićima (SDA), Mostaru (HDZ 1990), Velikoj Kladaši (SDA i A-SDA), Vlasenici (Savez za pobjedu) i Novom Gradu i na Ilidži (Narod i Pravda), iako nisu dobiveni konkretni dokazi u vezi sa ovim ni od općina niti od podnositelja prigovora.

⁵⁸ Na dan 26. rujna 2018. godine, predsjednik SNSD-a Milorad Dodik, je tijekom [govora u svrhe kampanje](#) u Gacku, prijetio da će otpustiti uposlenike u javnim poduzećima koji glasuju za SDS i njenog predsjednika Vukotu Govedaricu. SIP je primilo nekoliko prigovora vezanih za ovaj slučaj. ODIHR IPM je primila prijave o pritislima na uposlenike da prisustvuju javnim događajima vezanim za kampanju u Banovićima, Bosanskom Petrovcu i Foči.

⁵⁹ Stav 7.6. Kopenhagenskog dokumenta OESS-a iz 1990. godine predviđa da države sudionice moraju biti opredijeljene da “omoguće [strankama] da se natječu jedni sa drugima na osnovu jednakog postupanja pred zakonom i od strane vlasti.” Stav 7.7 zahtijeva da se “političke kampanje održavaju u pravednom i slobodnom okruženju gdje administrativne aktivnosti, nasilje ili zastrašivanje ne smiju spriječiti stranke ili kandidate da slobodno izjasne svoja mišljenja i procjene, niti smiju spriječiti birače u saznavanju i raspravljanju o mišljenjima i procjenama ni ih spriječiti da glasuju bez straha od odmazde.”

Politički subjekti trebaju poštovati zakon i suzdržati se od vršenja pritiska na birače. Slučajevе navodnog pritiska na birače treba ispitati brzo, temeljito i učinkovito, a tužitelji i SIP trebaju počinitelje blagovremeno pozvati na odgovornost.

Kandidati uglavnom nisu bili proaktivni u promoviranju učešća osoba sa invaliditetom u izborima. Jednakost spolova nije bila istaknuta tema, a kada jeste, onda se fokusirala na pitanja porodice. Iako su se žene pojavljivale na izbornim događajima, rijetko su kampanju sprovele same, a strukture političkih stranaka nisu aktivno promovirale ženske kandidate.⁶⁰ Uz nekoliko iznimki, žene su bile jedva vidljive na vodećim funkcijama u strankama. Pozitivno je to da su neke institucije vlasti promovirale jednako učešće muškaraca i žena na izborima; međutim, fokus medija je većinom bio na muškim liderima političkih stranaka.⁶¹

X. FINANCIRANJE IZBORNE KAMPANJE

Politički subjekti se financiraju sredstvima iz entitetskih proračuna, vlastitim sredstvima, članarinama i donacijama fizičkih i pravnih lica.⁶² Stranke u državnom parlamentu su financirane iz državnog proračuna na godišnjoj osnovi.⁶³ Zabranjeni su krediti i donacije iz inozemnih, anonimnih i religijskih izvora, iz izvora javnog financiranja, kao i od lica koja imaju ugovor o javnim nabavama u iznosu većem od 10.000 KM u toku tekuće godine. Za svaki izbornu utruku, politički subjekt može potrošiti do 0,30 KM po registriranom biraču.

Nakon izmjena Zakona o financiranju političkih stranaka iz 2016. godine, neregularnosti u financiranju izborne kampanje su bolje definirane što je sukladno sa prethodnim preporukama ODIHR i Grupe zemalja Vijeća Europe za borbu protiv korupcije (GRECO).⁶⁴ Propisi SIP-a nalažu da politički subjekti moraju koristiti bankovne račune koji su namijenjeni za svrhe kampanje za ove izbore. Međutim, novčane donacije u bilo kom iznosu su dozvoljene i ne postoje izričite obveze da sve financijske transakcije moraju vršiti putem računa namijenjenog za kampanje, čime se omogućavaju novčani tokovi kojima se ne može ući u trag. Pored toga, određeni kandidati na stranačkim listama su rekli ODIHR IPM-u da su koristili vlastita sredstva za svrhe kampanje, ali ih nisu prijavili kao sredstva za potrebe stranačke kampanje.

Treba bi se ojačati regulatorni okvir kako bi se osigurala transparentnost i odgovornost financiranja kampanje. Treba razmotriti da se u zakonu izričito propiše da se sve financijske transakcije vezane za kampanju vrše putem namjenskih bankovnih računa.

SIP-ov Odjel za reviziju nadgleda financiranje stranaka i kampanja. Prema SIP-u, sve registrirane političke stranke i neovisni kandidati su dostavili privremena financijska izvješća i imovinske kartone za tri mjeseca koja su prethodila njihovoj registraciji. Sve političke stranke, osim njih 12, i svi neovisni kandidati su podnijeli konačna financijska izvješća o financiranju kampanje do 6. prosinca 2018. godine.⁶⁵ Iako ne postoji zakonski rok za reviziju i objavu ovih izvješća, 21. prosinca 2018. godine je SIP objavilo konačne financijske izvješća zajedno sa SIP-ovim pregledom informacija sadržanih u tim izvješćima.

⁶⁰ ODIHR IPM je procijenila da žene čine otprilike 40 posto auditorija na promatranim događajima vezanim za kampanju.

⁶¹ Vidjeti, na primjer, izjave za javnosti Gender Centra FBiH upućene [političkim subjektima](#) i [medijima](#).

⁶² Na godišnjoj osnovi, stranka može dobiti donaciju od fizički lica i iznosu do 10.000 KM, od člana stranka do 15.000 KM a od pravnih lica do 50.000 KM.

⁶³ [Popis](#) stranaka koji dobivaju sredstva iz budžeta je dostupan na Internet stranici SIP.

⁶⁴ U svom [posljednjem izvješću](#) o transparentnosti financiranja stranaka, GRECO je zaključio da je jedna preporuka implementirana, pet djelomično, a tri nisu implementirane.

⁶⁵ ODIHR IPM nema saznanja tome da li je SIP primijenilo ikakve sankcije za nepodnošenje financijskih izvješća.

SIP može nametnuti sankcije za neregularnosti što uključuje i nepodnošenje financijskih izvješća i zlouporabu državnih resursa za svrhe kampanje. Međutim, sankcije često nisu dovoljne da bi imale efekt odvraćanja.⁶⁶ Brojni sugovornici ODIHR IPM-a su naveli da je transparentnost financija političkih stranaka nedovoljna, da su imovina i financiranje kampanje često neprijavljene i da stranke navodno dobivaju donacije od ugovarača javnih nabava zauzvrat za dobivanje ovih ugovora. Regulatorni okvir općenito ne osigurava adekvatno garantiranje transparentnost i odgovornost vezane za financiranje kampanje.⁶⁷

Zakon treba izmijeniti kako bi se za kršenja propisale proporcionalne sankcije i sankcije sa efektom odvraćanja. Zakon treba uspostaviti razuman rok za reviziju i objavu svih izvješća o financiranju kampanje a zaključci revizije trebaju se utvrditi zakonom ili podzakonskim aktom SIP-a.

XI. MEDIJI

A. MEDIJSKO OKRUŽENJE I PRAVNI OKVIR

Postoji veliki broj medijskih izvora koji čine oko 200 emitera, uključujući 3 javna servisa (od kojih je jedan aktivan na državnoj razini i po jedan u svakom od entiteta), i više od 100 novina i časopisa. Članove Upravnih odbora javnih TV kanala imenuju relevantni parlamenti. Mnogi sugovornici ODIHR IPM-a su izrazili zabrinutosti o utjecaju političkih i poslovnih interesa na uređivačke politike medijskih izvora koji se vrši putem vlasnika medija i oglašivačkih praksi. S obzirom da imaju niske dohotke i loš društveni položaj, smatra se da su novinari osjetljivi na primanje mita što često kao rezultat ima pristrano medijsko praćenje trenutnih političkih pitanja, što uključuje i izbornu kampanju.

Uobičajeni su i verbalni napadi, posebno online i na žene novinare, kao i fizički napadi i ostali oblici pritiska na novinare.⁶⁸ Mnogi predstavnici medija koji su se susreli sa ODIHR IPM su optužili političare da javno napadaju novinare. Predstavnik OESS-a za slobodu medija (RFoM) je naglasio da se “negativna retorika koja se koristi protiv medija mora okončati kako bi se spriječili dalji...napadi na novinare”.⁶⁹ OESS RFoM je također naglasio potrebu za jačanjem medijskog pluralizama i poštovanjem neovisnost i održivost javnog servisa.⁷⁰

Državni i entitetski ustavi osiguravaju slobodu govora. Entitetski zakoni o zaštiti od klevetanja propisuju da se klevete ne tretiraju kao kazneno djelo i propisuju da novinari ne moraju otkriti svoje izvore povjerljivih informacija. Ipak, kako kažu sugovornicima ODIHR IPM-a sa kojima se razgovaralo o pitanju medija, sudski procesi klevetanja se često pokreću sa ciljem zastrašivanja novinara a sudstvo nije dovoljno neovisno od političkih utjecaja.⁷¹ Zakonodavstvo se ne

⁶⁶ Propisane novčane kazne iznose od 500 do 10.000 KM. Prema stavu 22 [Smjernica ODIHR-a i Venecijansko povjerenstvo o regulaciji političkih stranaka iz 2010. godine](#) “Sankcije uvijek moraju biti objektivne, provodive, učinkovite i proporcionalne svojoj specifičnoj svrsi”. Također vidjeti stavove 215 i 225.

⁶⁷ Članak 7.3 [Konvencije UN-a o borbi protiv korupcije](#) iz 2003. godine, navodi da “Države potpisnice također moraju razmotriti poduzimanje prikladnih zakonodavnih i administrativnih mjera... kako bi se ojačala transparentnost financiranja kandidatura za izabrane javne funkcije i, gdje je primjenjivo, financiranja političkih stranaka.” Također pogledati članove 8, 10-13 [Preporuke Rec \(2003\)4](#) Odbora ministara Vijeća Evrope zemljama članicama o zajedničkim pravilima protiv korupcije u financiranju političkih stranaka i izbornih kampanja.

⁶⁸ Prema Instituciji ombudsmena za ljudska prava Bosne i Hercegovine, u periodu od 2012. do 2017. godine je zabilježeno 266 fizičkih napada. Novinara BN TV je 26. kolovoza 2018. godine brutalno pretuklo dvoje nepoznatih napadača u Banja Luci. Policija je uhapsila jednog osumnjičenog i najavila potragu za drugim.

⁶⁹ Vidjeti izjave OESS RFoM od [27. kolovoza](#) 2018. godine.

⁷⁰ Vidjeti govor OESS RFoM od [17. rujna](#) 2018. godine i izjave od [20. travnja](#) 2018. i [5. prosinca](#) 2017. godine.

⁷¹ Prema Udruženju novinara Bosne i Hercegovine, oko 100 slučajeva klevete se podnese protiv novinara svake godine; ukupno 173 slučajeva klevete su na čekanju zaključno sa rujnom 2018. godine.

suprotstavlja pretjerano koncentriranom vlasništvu medija niti osigurava transparentnost o tome tko posjeduje medije.

Treba usvojiti zakonske akte koji odvrćaju od pretjerane koncentracije medijskog vlasništva, kako tradicionalnih tako i online medija, i koji osiguravaju punu transparentnost vlasništva medija.

Uzimajući u obzir prethodne preporuke ODIHR-a, Regulatorna agencija za komunikacije (RAK) vršila je vlastito praćenje tri javna servisa i četiri TV kanala u privatnom vlasništvu kako bi ustanovila da li se pridržavaju obveze pružanja objektivnog i točnog praćenja kandidata tijekom kampanje. RAK je pokrenuo postupke protiv određenih emitera zbog nepoštivanja izbornog zakonodavstva.⁷² Uz kršenja koja su otkrivena tijekom praćenja emitera, RAK je primila sedam prigovora koji su bili na čekanju do kraja kampanje.⁷³ Usprkos prethodnim preporukama ODIHR-a, RAK nema jasne rokove za blagovremeno rješavanje prigovora iz oblasti medija.

B. NALAZI PRAĆENJA MEDIJA

U periodu između 2. rujna i 6. listopada 2018. godine, ODIHR IPM je na dnevnoj osnovi (od 18:00 do 24:00 sata) vršila praćenje medija za 11 TV stanica (javni emiteri *BHT1*, *FTV* i *RTRS*, kao i privatni emiteri *Hayat TV*, *NI* i *OBN*). Pored toga, glavni informativni programi su praćeni na *Al Jazeera Balkans*, *BN*, *Face TV*, *Pink TV* i *TV1*) kao i u sljedećim tiskanim medijima: *Dnevni avaz*, *Dnevni list*, *Glas Srpske*, *Nezavisne novine*, *Oslobođenje* i *Večernji list*.

Javni servisi koje je nadzirala ODIHR IPM su medijski pokrivali su dešavanja vezana za kampanju na balansiran način u posebnim programima posvećenim izborima, a koji su činili otprilike polovinu njihovog sveukupnog praćenja izbornih dešavanja. U vijestima u udarnim terminima su pokrivena i sporna pitanja o provođenju izbora.

Sugovornici ODIHR IPM su često optuživali javni servis Radio Televiziju Republike Srpske (RTRS) za pristrano medijsko praćenje u korist SNSD.⁷⁴ Nalazi praćenja medija koje je vršila ODIHR IPM su potvrdili da je na RTRS-u, g. Dodik opsežno medijski popraćen i kao predsjednik RS-a i kao kandidat što je dovelo u pitanje načelo jednakog tretmana za sve.

U okviru redovnih vijesti i emisija o analizama trenutačnih pitanja, g. Dodik je bio dosta opsežno medijski popraćen tijekom kampanje, kako u javnim tako i u privatnim medijskim izvorima.⁷⁵ Na dosta privatnih kanala, medijsko praćenje g. Dodika u vijestima je imalo dosta negativnu notu (između 33 i 79 posto praćenja imalo je negativnu notu), dok su javni kanali imali veću

⁷² Vidjeti [izjavu](#) RAK-a od 22. rujna 2018. godine. RAK je kaznila ATV sa 5.000 KM zbog pristranog praćenja, a Hayat TV radi kršenja pravila oglašavanja. RAK je također javno opomenula BH Radio 1 radi nepridržavanja pravilima kampanje i pokrenula upravne postupke protiv RTRS, Alternativne televizije i Hayat TV.

⁷³ Prema RAK-u, dva prigovora su bila o navodnim kršenjima propisa o objavljivanju rezultat ispitivanja javnog mnijenja, a pet prigovora je bilo vezano za pristrano praćenje. U dva od potonjih slučajeva, RAK nije ustanovio kršenja a za preostale prigovore su čekala na rješenje do kraja kampanje.

⁷⁴ Na primjer, [Novinska agencija SRNA](#) i [Internet stranica RTRS](#), oboje u javnom vlasništvu, su 16. rujna 2018. godine, objavili članak u kojem se Davor Dragičević optužuje da koristi smrt svog sina u svrhe političkih aktivnosti i da radi za inozemne obavještajne agencije sa ciljem destabilizacije RS.

⁷⁵ Udio vijesti o SNSD-u i g. Dodiku u informativnim programima u većini praćenih privatnih kanala je iznosio između 16 i 47 posto. Veliki dio vijesti o g. Dodiku su se odnosili na dešavanja vezana za prosvjede "Pravda za Davida", na posjetu ministra vanjskih poslova Rusije Banja Luci i Sarajevu i na susret g. Dodika sa predsjednikom Rusije. Vijesti o tome da su SAD stavile kandidata i potpredsjednika SNSD-a, Nikolu Špirića na crnu listu je vijest koja je opširno raspravljana u svim praćenim medijima.

uravnoteženost u praćenju. Sve ostale stranke i njihovi relevantni predsjednički kandidati su bili značajno manje medijski pokriveni, ali su vijesti bile pozitivne ili neutralne prirode.⁷⁶

Kako je ODIHR prethodno preporučio, svi javni servisi bi trebali osigurati nepristrano i uravnoteženo medijsko praćenje svih stranaka i kandidata u svim svojim vijestima i političkim emisijama.

Javni servisi koje je pratila ODIHR IPM pridržavali su se zakonskih obveza vezanih za pružanje besplatnog emitiranja svim izbornim kandidatima tijekom zvanične kampanje.⁷⁷ RAK navodi da su i javni i privatni emiteri osigurali plaćeno emitiranje na jednakoj osnovi za sve kandidate. Pozitivna je i činjenica da su mnogi emiteri organizirali debate između kandidata.⁷⁸ Međutim, obzirom da su mnogi vodeći kandidati, među njima i predsjednički, odbili zajedno sudjelovati na debatama, biračima je smanjena mogućnost da donesu odluke na bazi potpunih informacija.⁷⁹ Brojni sugovornici ODIHR IPM kritizirali su format debata iz razloga što nisu olakšali bolje predstavljanje političkih programa.

Novine odražavaju podijeljenost društva po etničkim i političkim linijama. *Dnevni avaz* koji je povezan sa Fahrudinom Radončićem, kandidatom za člana Predsjedništva, je skoro pola svog prostora dodijelio ovom kandidatu i SBB-u, uglavnom u ga predstavljao pozitivnom kontekstu. Istovremeno, *Dnevni avaz* je dao 16 posto svog prostora SDA koja je predstavljena uglavnom u negativnom kontekstu. *Večernji list*, koji je najpopularniji među Hrvatima, je favorizirao HDZ BiH i Dragan Čovića, kandidata za člana Predsjedništva kojemu je dao 60 posto svog medijskog prostora uglavnom u pozitivnom svjetlu. *Oslobođenje*, sa sjedištem u Sarajevu, i *Dnevni list*, sa sjedištem u Mostaru, su ujednačeno pokrivali većinu kandidata bez obzira na njihovu etničku pripadnost. *Glas Srpske* i *Nezavisne novine* su više pokrivali kandidate iz reda srpskog naroda.

XII. SUDJELOVANJE NACIONALNIH MANJINA

Postoji 18 zvanično priznatih nacionalnih manjina u Bosni i Hercegovini.⁸⁰ Većina njih ima veoma malen broj članova.⁸¹ Članovi nacionalnih manjina koji se samoizjašnjavanjem deklariraju kao pripadnici "Ostalih" bivaju uskraćeni određenih pasivnih biračkih prava na osnovu etničke pripadnosti. Diskriminatorna priroda ustavnog okvira, koju su oštro kritizirali sugovornici ODIHR IPM-a koji su pripadnici nacionalnih manjina, do sada nije bila tema rasprave (vidjeti *Pravni okvir*). Pored toga što isključuje nacionalne manjine, etnički ključ zastupljenosti narušava princip učešća u političkom procesu na osnovu državljanstva i građanski prava.

⁷⁶ G. Ivanić je imao pokrivenost u prosječnom iznosu od 10 posto od medijskog pokrivača u informativnim programima privatnih medija koji su promatrani, SDA 8 posto (na Hayat TV je imala 24 posto) PDP je imao 7 posto, a svi ostali pojedinačno manje od 5 posto.

⁷⁷ Javni emiteri moraju osigurati svim kandidatima najmanje tri minute besplatnog emitiranja.

⁷⁸ *BHTI* i *FTV* kao i *NI* su kanali koji su organizirali besplatne debate za kandidate za državnu razinu. *Pink TV*, jedan on najpopularnijih privatnih kanala, je također imala sedmični program o trenutnim pitanjima u kojima su sudjelovalo neki od istaknutih kandidata. Nekoliko ostalih privatnih kanala su nudili kandidatima sudjelovanje u plaćenim debatama, intervjuima i informativnim programima.

⁷⁹ Prema *NI*, na ovom kanalu nisu održane debate za članove Predsjedništva iz reda srpskog naroda jer g. Dodik nije potvrdio učešće, a g. Ivanić je odbio sudjelovati bez g. Dodika. Preostale dvije debate na *NI* između kandidata za bošnjačkog i hrvatskog člana predsjedništva su se održale, ali bez nazučnosti glavnih kandidata jer su g. Bećirović, g. Džaferović, g. Radončić kao i g. Čović i g. Komšić odbili sudjelovati. *FTV* je planirala zajedničke debate između glavnih kandidata iz reda bošnjačkog i hrvatskog naroda, ali su sudjelovali samo kandidati iz reda bošnjačkog, ali ne i iz hrvatskog naroda.

⁸⁰ Državni Zakon o zaštiti prava pripadnika nacionalnih manjina (iz 2003. godine a izmijenjen 2005. godine), navodi Albance, Crnogorce, Čehe, Talijane, Mađare, Makedonce, Nijemce, Poljake, Rome, Rumune, Ruse, Rusine, Slovake, Slovence, Turke, Ukrajinke i Židove. Austrijska manjina je nedavno prepoznata i predstavljena je uz ostale manjine u Državnom vijeću za manjine.

⁸¹ Prema popisu stanovništva iz 2013. godine, 96.539 osoba (2.7 posto stanovništva) su se izjasnili kao Ostali.

Najzastupljenija manjina su Romi koja, prema popisu stanovništva iz 2013. godine, broji 12.583 člana mada se smatra da je stvarni broj Roma znatno veći. Predstavnici romske zajednice susreli su se sa predstavnicima ODIHR IPM-a i naglasili neke od specifičnih izazova vezanih za njihovo učešće na izborima što uključuje manjak pristupa informacijama kao i loše obrazovanje i pismenost. Društveni i gospodarski uvjeti čine ovu zajednicu osjetljivom na pritiske koji su usmjereni da utječu na njihov glas. Ipak, određeni broj sugovornika ODIHR IPM-a su također naveli da raste svijest i otpornost birača na ovakve pritiske unutar romske zajednice. Mali broj kandidata iz romske zajednice su se kandidirali za županijske skupštine, ali nijedan Rom se nije kandidirao za više razine vlasti. Tijekom kampanje, nije zabilježena niti prijavljena diskriminatorna retorika protiv nacionalnih manjina.

XIII. PRIGOVORI I ŽALBE

Po zakonu, mehanizmi za prigovore i žalbe postoje i osiguravaju blagovremeno razmatranje istih. Birači ili politički subjekti čija su prava povrijeđena mogu izbornim povjerenstvima podnijeti prigovore u svezi sa izborima. SIP razmatralo određene sporove na prvoj instanci i obrađuje zahtjeve protiv odluka OIP. Žalbe protiv odluka SIP u prvoj instanci se podnose Apelacionom odjeljenju Suda Bosne i Hercegovine čije odluke su konačne. Odluke SIP-a na drugoj instanci nisu predmet sudske revizije što je u suprotnosti sa međunarodnim standardima.⁸² Prigovori se moraju dostaviti u roku od 24 sata od učinjene povrede, a žalbe u roku od 48 sati od dana donošenja odluke, što je značajno kraće od preporučenog kroz dobre prakse.⁸³ Izborne povjerenstva moraju riješiti prigovore u roku od 48 sati, a sudovi u roku od tri dana. Zakon ne zahtijeva da izborna povjerenstva i sud održe saslušanja, a slučajevi vezani za izbore se rješavaju na osnovu pismenih prijava. Slučaj se može proslijediti tužitelju na dalje postupanje ako sadrži elemente potencijalnog kaznenog djela.

Međutim, proces rješavanja sporova kakav se trenutno sprovodi ne omogućava potpuno učinkovito pravno zadovoljenje. U praksi, SIP smatralo prihvatljivim samo one prigovore koje podnesu politički subjekti, građani promatrači i birači gdje su podnosioci prigovora izravno pogođeni navodnim nepravilnostima.⁸⁴ Ova ograničena interpretacija podriva napore podnosioci prigovora da doprinesu integritetu izbornog procesa. Pored toga, mnogi prigovori su smatrani neprihvatljivim jer su odbijeni na osnovu činjenice da nisu predati u zakonski propisanom roku od 24 sata od kršenja i u slučajevima kada je kršenje bilo kontinuirane prirode.⁸⁵ Iako zakon dozvoljava izbornim komisijama djelovati *ex officio* u slučaju nepravilnosti, u praksi su oni to radili samo u nekoliko

⁸² U stavu 18 Moskovskog dokumenta OESS-a iz 1991. godine, zemlje sudionice su posvećene pružanju "efektivnih mjera obeštećenja od upravnih odluka" i nastojanju da omoguće sudske revizije tih odluka. Prema stavu II.3.3.a Kodeksa dobre prakse u izbornim pitanjima Venecijanskog povjerenstva iz 2002. godine "mora postojati mogućnost konačne žalbe."

⁸³ Stav II.3.3.g. Kodeksa dobre prakse u izbornim pitanjima Venecijanskog povjerenstva iz 2002. godine preporučuje da "Vremenska ograničenja za podnošenje i odlučivanje o prigovorima moraju biti kratka (tri do pet dana za svaku prvu instancu)".

⁸⁴ Na primjer, BNTV je podnijela prigovor protiv g. Dodika radi govora mržnje, zastrašivanja novinara i prijetnji upućenih vlasniku BNTV. Ovaj prigovor je odbijen na osnovu toga što ga nije podnijela ovlaštena osoba. Svi zahtjevi za ponovna brojanja koji su podnijeli kandidati, a ne njihove stranke, su odbačeni kao neosnovani jer ih nije podnijela ovlaštena osoba. Na primjer, zahtjeve koje su podnijeli Fuad Hadžimehmedović (SBB) i Ante Džaje (HDZ 1990).

⁸⁵ Otprilike 20 prigovora su odbačeni zbog neosnovanosti po ovom osnovu ili na osnovu toga što ga nije podnijela ovlaštena osoba. Ovo uključuje i prigovor o podjeli besplatnih školskih udžbenika od strane kandidata; o materijalima za svrhe kampanje postavljenim u nedozvoljenim mjestima; o objavi članka koji vrijeđa kandidata a koji je objavila politička stranka.

slučajeva kad bi primili dojavu o nepravilnostima.⁸⁶ Nadalje, izgleda da nadležnosti SIP i OIP koje se tiču prigovora nisu jasne pa je neke slučajeve SIP uputilo OIP i obratno.⁸⁷

U cilju pružanja učinkovite zaštite biračkih prava, rok za podnošenje prigovora bi se mogao produžiti, posebno u slučaju prigovora o kršenjima koja su u toku. SIP treba biti proaktivan u razmatranju potencijalnih nepravilnosti ex officio (po službenoj dužnosti), što uključuje obavijesti koje primi od promatrača. Treba se omogućiti i sudska revizija odluka SIP-a o prigovorima i žalbama.

SIP je razmotrilo nekih 24 prigovora na javnim raspravama. SIP je razmatralo i usvajalo odluke uglavnom konsenzusom koji je nastojao održati sveukupnu etničku ravnotežu u SIP-ovom pristupu. Pozitivna činjenica je da SIP održavalo registar prigovora. Međutim, ni registar niti odluke o prigovorima nisu dostupne javnosti, čime se umanjuje transparentnost rješavanja sporova.⁸⁸

Kako bi se povećala transparentnost i odgovornost, SIP i sudovi bi trebali blagovremeno objaviti informacije o prigovorima i odlukama vezanim za izbore.

Prije Dana izbora, ODIHR IPM imala saznanja o postojanju nekih 120 prigovora i žalbi podnesenih SIP-u. Od navedenih prigovora i žalbi, otprilike 45 slučajeva se odnose na sastav izbornih povjerenstava, sličan broj na kršenja pravila kampanje a nekih 20 slučajeva se odnosi na registraciju kandidata.⁸⁹ Većina prigovora su ocijenjeni i odbačeni kao neosnovani. SIP je izrekla novčane kazne i za stranke i za kandidate u 12 slučajeva zabranjene retorike i govora.⁹⁰ Zakon propisuje preopširnu definiciju ovog kršenja a nisu jasni ni kriteriji za razlikovanje zapaljive retorike od osobnih uvreda ili klevetanja.⁹¹

U pogledu sprječavanja neprikladnog ograničavanja slobode govora i osiguravanja dosljednih odluka, definicija zabranjenog jezika koji bi nekoga mogao navesti ili potaći na nasilje ili širenje mržnje u Izbornom zakonu treba biti preciznija. SIP bi mogao usvojiti dalje smjernice za zainteresirane strane i za vlastito donošenje odluka.

Prije dana izbora i nakon toga, oko 65 žalbi protiv odluka SIP-a je podneseno sudu. Većina žalbi su odbijene kao neosnovane. Sud je oborio odluke SIP-a kojima je odbijena registracija za četiri

⁸⁶ SIP je odbilo prigovor koji je Savez za pobjede je podnio protiv g. Dodika zbog navodnog korištenja govora mržnje jer je podnesen nakon isteka zakonskog roka od 24 sata. Međutim, SIP je naknadno revidiralo slučaj i izrekla novčane kazne g. Dodiku u iznosu od 7.000 KM, a SNSD 5.000 KM. Koalicija građana promatrača *Pod Lupom* obavijestila je SIP o 364 slučajaja prijevremene kampanje i ostalih kršenja pravila kampanje koja su izvršila 32 politička subjekta, uključujući i slučajeve društvenih medija. Ipak, SIP nije ispitalo niti jednu od ovih navodnih neregularnosti.

⁸⁷ Na primjer, oko 15 prigovora o kršenju pravila kampanje, uključujući i sknavljenje materijala za kampanju i kupovinu glasova kao i nekih 20 prigovora o nepravilnostima na dan izbora je SIP uputilo OIP, dok su OIP nekoliko prigovora o nepravilnostima na dan izbora poslale SIP-u.

⁸⁸ Objavljeni su sažeci 10 slučajaja u kojima je SIP nametnulo sankcije. O transparentnosti u izbornom procesu vidjeti stav 68 Kodeksa dobre prakse u izbornim pitanjima Venecijanske povjerenstva iz 2002. godine.

⁸⁹ Prigovore o kršenju pravila kampanje su se odnosili na 'govor mržnje', pravljenje neprikladnog pritiska na birače, kupovinu glasova, plaćene prijevremene kampanje, nezakonito postavljanje i sknavljenje plakata.

⁹⁰ Na primjer, kandidat Vukota Govedarica je kandidatkinju Željku Cvijanović nazvao unukom ustaše (hrvatska fašistička organizacija tijekom Drugog svjetskog rata); kandidat Adžem Dževad je na svom Facebook profilu tvrdio da muž kandidatkinje Daliborke Mijović svoju dobrobit duguje ratnom učešću.

⁹¹ Članak 7.3 Izbornog zakona navodi "korištenje jezika koji može provocirati ili podsticati nekoga na nasilje ili širenje mržnje".

stranke,⁹² kao i dvije odluke SIP-a o sastavu OIP.⁹³ Pored toga, sud je podržao stav SIP-a za oko 1.000 žalbi protiv odbijenica za registraciju za glasovanje van zemlje. SIP je objavilo oko 30 sudskih odluka na svojoj Internet stranici, što je doprinijelo većoj transparentnosti o rješavanju sporova.⁹⁴

Slučaj se može uputiti tužitelju ako sadrži elemente kaznenog djela. Tužitelji na različitim razinama su informirali ODIHR IPM o nejasnoćama koje se tiču njihovih nadležnosti koje se odnose na kaznena djela vezana za izbore u kontekstu općih izbora.⁹⁵ Ured tužitelja je informirao ODIHR IPM o postojanju oko 20 slučajeva koji su trenutno pod istragom, što uključuje i slučajeve koje je SIP uputilo.⁹⁶ Pored toga, određeni broj slučajeva o mogućim zlouporabama glasovanja van zemlje je SIP uputila tužitelju.

Ustavni sud Bosne i Hercegovine može odlučiti o pitanjima vezanim za izbore, što uključuje ustavnost zakona i sukoba nadležnosti državnih i entitetskih institucija. Slučajeve mogu uputiti sudovi, određeni državni funkcionari kao i bilo koja druga osoba čija su temeljna prava povrijeđena a da su pritom svi ostali domaći pravni lijekovi su iskorišteni.⁹⁷ Dva prigovora vezana za ove izbore su podnesena a tiču se mandata koji županijske skupštine dodjeljuju Domu naroda FBiH.⁹⁸

XIV. PROMATRANJE IZBORA

Zakon predviđa praćenje izbornog procesa od strane građana promatrača i međunarodnih promatrača. Registrirani kandidati i političke stranke također mogu imenovati promatrače. Akreditirani promatrači iz stranaka, ispred neovisnih kandidata, organizacija građanskog društva i međunarodnih organizacija mogu promatrati kompletan izborni proces. Na dan izbora, samo po jedan promatrač koji dolazi iz političkih subjekata i organizacija građanskog društva može biti nazočan na biračkom mjestu.

SIP regulira proces akreditiranja i zadužena je za akreditiranje međunarodnih promatrača, građana promatrača kao i za akreditiranje predstavnika kandidata u SIP-u. OIP akreditiraju promatrače koje imenuju stranke za aktivnosti u okviru relevantne izborne jedinice. SIP je na inkluzivan način akreditiralo 5.611 građana promatrača i 650 međunarodnih promatrača. Prema podacima SIP-a, OIP su akreditirali oko 50.000 promatrača iz brojnih političkih subjekata. Koalicija šest organizacija

⁹² Odbijenice SIP-a se uglavnom odnose na neplaćanje izbornog pologa, nedovoljan broj potpisa potpore, imena koja je slična imenima postojećih stranaka ili imena koja mogu podsticati mržnju. Sud je usvojio žalbe *Hrvatske stranke prava BiH*, *Prve Srpske Demokratske Stranke - Prva SDS*, *Srpske napredne stranke* i *Srpske radikalne stranke - Dr Vojslav Šešelj*, koje je dalje registrovala SIP.

⁹³ Sud je konstatirao da OIP Velika Kladuša i OIP Usora nisu bili multietničke kako zakon nalaže.

⁹⁴ Sud je naveo da ODIHR IPM-u da je objavio odluke koje je smatrao da su od interesa za javnost.

⁹⁵ Krivični zakoni na državnom i entitetskim razinama sadrže prekršaje vezane za izbore. Tužitelji su naveli da ne razumiju koje agencije – na državnoj ili entitetskoj razini – moraju započeti istragu ukoliko se kršenje tijekom općih izbora odnosi i na državne i na entitetske ili na županijske izbore.

⁹⁶ Ured tužitelja Bosne i Hercegovine je informirao ODIHR IPM da je primio prijave u nekih 16 slučajeva vezanih za glasovanje putem pošte, podsticanje nasija i mržnje, izbornu podmićivanje i kršenje slobode glasovanja, registraciju birača i druga moguća krivična djela vezana za izbore. Ured tužitelja FBiH je primio još četiri slučaja.

⁹⁷ Prigovore može podnijeti član državnog predsjedništva, predsjedavajući Vijeća ministara, predsjedavajući, dopredsjedavajući ili jedna četvrtina članova bilo kojeg doma državnog parlamenta ili jedna četvrtina bilo kojeg doma entitetskog zakonodavnog tijela.

⁹⁸ Jedan prigovor je podnijela gđa. Borjana Krišto, tada predsjedavajuća PD BiH, kojim osporava usklađenost određenih odredbi Ustava FBiH sa Ustavom Bosne i Hercegovine. Klub Bošnjaka u PD BiH je podnio još jedan prigovor o proceduralnim aspektima izmjene i dopune Izbornog zakona. Ovaj potonji prigovor je Ustavni sud odbio 6. srpnja 2017. godine. Nakon toga, nacrt o izmjenama zakona je trebao usvojiti Dom naroda Parlamentarne skupštine BiH jednostavnom većinom prisutnih članova parlamenta što uključuje barem jednu trećinu glasova iz svakog od entiteta.

građanskog društva, zvana *Pod lupom*, je organizirala najveći poduhvat građanskog promatranja i redovno je objavljivala izvješća o promatranju.

XV. DAN IZBORA

Dan izbora je uglavnom protekao uredno a promatrači MIPM su mogli pratiti procese bez ograničenja. Transparentnost je dodatno poboljšala nazočnost građana promatrača u 60 posto od promatranih biračkih mjesta. Promatrači iz stranaka su bili nazočni u 97 posto promatranih biračkih mjesta. SIP je objavila da je izlaznost 53.3 posto a počela je objavu preliminarnih rezultata na svojoj Internet stranici 8. listopada 2018. godine.

A. OTVARANJE BIRAČKIH MJESTA I GLASOVANJE

Promatrači MIPM su uglavnom prilično pozitivno ocijenili otvaranje biračkih mjesta i zabilježili neke proceduralne propuste. Povjerenstva često nisu zabilježile broj primljenih glasačkih listića niti serijske brojeve na pečatima a ponekad nisu propisno zapečatili glasačke kutije. U 10 od 128 promatranih biračkih mjesta je zapaženo da je otvaranje kasnilo više od 15 minuta.

Glasovanje je uglavnom prošlo u mirnoj atmosferi a promatrači MIPM nisu primili dojavu niti o jednom incidentu. Proces glasovanja je pozitivno ocijenjen u 94 posto od 1.273 promatranih biračkih mjesta. Negativno ocijenjeno je 6 posto slučajeva uglavnom radi neosiguravanja tajnosti glasačkog listića i neprikladnog utjecaja neovlaštenih osoba na proces glasovanja.

Procedure identifikacije birača su većinom poštovane. U 22 posto promatranih biračkih mjesta, pojedinim biračima je odbijeno da glasuju, uglavnom iz slijedećih razloga: birači nisu mogli pokazati važeći identifikacijski dokument (40 slučajeva), nije ih se moglo pronaći na biračkom spisku (87 slučajeva) ili su poslani na drugo biračko mjesto (184 slučajeva). Polovina promatranih biračkih mjesta imale su pristup za birače sa invaliditetom a raspored na biračkim mjestima je većinom bio prikladan za posebne potrebe birača sa raznim oblicima invaliditeta kako bi mogli samostalno glasovati (80 posto).⁹⁹

Vlasti bi trebale uložiti dodatne napore da osiguraju da pristup biračkim mjestima bude bez prepreka.

MIPM promatrači su primijetili da tajnost glasovanja nije osigurana u 18 posto promatranih biračkih mjesta što je zabrinjavajuće i u suprotnosti sa Stavom 7.4 Kopenhagenskog dokumenta OESS-a iz 1990. godine kao i sa drugim međunarodnim standardima.¹⁰⁰ Tajnost glasovanja nije osigurana uglavnom radi pretjerane gužve (8 posto), neadekvatnog rasporeda u prostorijama za glasovanje (5 posto) i činjenice da birači nisu popunjavali glasačke listiće u tajnosti (16 posto). Mnogi birači nisu savili glasačke listiće prije nego su ih ubacili u glasačke kutije. Nadalje, porodično ili grupno glasovanje je primijećeno u 16 posto promatranih lokacija.

Država bi trebala poduzeti efektivne mjere za zaštitu prava birača na slobodan i tajan izbor. Procedure glasovanja trebaju biti revidirane kako bi se osigurala tajnost glasovanja i zaštita od

⁹⁹ Članak 29(a) CRPD obvezuje države da “osobe sa invaliditetom mogu efikasno i u potpunosti sudjelovati u političkom u javnom životu na jednakoj osnovi sa ostalima ... *inter alia*, time što će osigurati da su procedure, objekti i materijali za glasovanje prikladni, dostupni i jednostavni za...korištenje”.

¹⁰⁰ Stav 7.4 Kopenhagenskog dokumenta OESS-a iz 1990. godine navodi da zemlje sudionice trebaju “osigurati da se glasuje tajno putem glasačkih listića ili putem jednake procedure glasovanja.” Stav 20 Općeg komentara br. 25 koji je donio Odbor za ljudska prava UN-a (CCPR) 1996. godine, a koji komentira Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima (ICCPR), zahtijeva od država da “poduzmu mjere kako bi garantovale tajnost glasovanja tijekom izbora...”.

neprikladnog utjecaja na birače. Važnost tajnosti glasovanja treba naglasiti tijekom obuke izbornih povjerenstava i u materijalima za obuku birača.

Zakon omogućava glasovanja uz pomoć drugog lica samo za slabovidne osobe, nepismene birače i one sa tjelesnim invaliditetom. Ipak, MIPM je uočilo brojne slučajeve glasovanja uz pomoć drugog lica (pogotovo u slučaju žena i mladih birača) kod onih birača kod kojih je bilo vidljivo da mogu samostalno glasovati. Ovo upućuje na to da se izvršio neprikladan utjecaj na birače, što je suprotno međunarodnim standardima.¹⁰¹

MIPM promatrači su u skoro polovini od promatranih slučajeva zabilježili da su promatrači stranaka bilježili podatke o tome tko je glasovao.¹⁰² U smislu promatranih slučajeva neprikladnog utjecaja političkih stranaka na birače (vidjeti *Izborna kampanja*), ovo bi se moglo promatrati kao oblik pritiska na birače na dan izbora. Ovome procesu je pomogla činjenica da su članovi povjerenstva najavljivali imena birača prije nego što bi im dali glasačke listiće. U 2 posto slučajeva, MIPM promatrači su primijetili osobe u blizini biračkih mjesta koji su pokušavali uticati na birače.¹⁰³ MIPM promatrači su prijavili nekoliko slučajeva ozbiljnih neregularnosti kao što je Bugarski voz, glasovanje umjesto drugih lica i pretrpavanje glasačkih kutija, što sve zajedno podriva integritet procesa glasovanja.¹⁰⁴

Trebalo bi preispitati praksu najavljivanja imena birača na biračkim mjestima. Trebalo bi razmotriti zabranu političkim subjektima da vode evidenciju o tome tko je glasovao na dan izbora što uključuje i korištenje biračkih spiskova na biračkim mjestima.

B. ZATVARANJE BIRAČKIH MJESTA I BROJANJE

MIPM je dao negativnu ocjenu za brojanje u 23 od 126 promatranih biračkih mjesta, što predstavlja značajan broj. Ova negativna ocjena ima veze sa značajnim proceduralnim greškama ili propustima, gdje članovi BO nisu znali ili nisu pratili procedure brojanja.

MIPM je primijetila slučajeve kada BO u protokole nisu brojali niti upisali broj neiskorištenih glasačkih listića prije nego li su otvorili glasačke kutije (u 10 i 13 slučajeva, respektivno). U 14 slučajeva gdje su vršena promatranja, broj primljenih glasačkih listića, potpisa na spisku birača i neiskorištenih glasačkih listića se nisu slagali. U 22 slučaja, validnost glasačkih listića nije utvrđena na razuman i dosljedan način nakon što su otvorene glasačke kutije. Na mnogim biračkim mjestima, validnost glasačkih listića nisu ustanovili članovi BO, kako to propisi zahtijevaju. Nadalje, nakon brojanja važećih i nevažećih glasačkih listića, u protokolu rezultata nisu zabilježeni svi podaci (u 33 promatrana slučaja) a podaci koji jesu zabilježeni nisu objavljeni nazočnim na biračkim mjestima (u 26 promatranih slučajeva). U 21 slučaju, broj glasačkih listića za određenu utrku bio je veći od broja potpisa na biračkim spiskovima što ukazuje na potencijalno pretrpavanje glasačkih kutija.

¹⁰¹ Stav 19 Općeg komentara br. 25 koji je donio Odbor za ljudska prava UN-a 1996. godine, a koji komentira Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima (ICCPR) zahtijeva da "Osobe koje imaju pravo glasa moraju imati slobodu glasovanja ... bez neprikladnog pritiska ili bez ikakve prisile koja bi mogla poremetiti ili ograničiti slobodni izraz volje birača".

¹⁰² Zakon nalaže da sve političke stranke mogu tražiti i dobiti besplatan primjerak biračkih spiskova za izbore u kojima one sudjeluju. Ovi primjerci se koriste za praćenje sudjelovanja birača.

¹⁰³ Mediji su izjavili da su agencije za provođenje zakona zadržale dvije osobe radi neprikladnog utjecaja na volju birača.

¹⁰⁴ Stav 11 Općeg komentara br. 25 koji je donio Odbor za ljudska prava UN-a 1996. godine, a koji komentira Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima (ICCPR) navodi da "Bilo kakvo nasilno uplitanje u ... glasovanje kao i zastrašivanje ili prisila birača treba biti zabranjena putem kaznenih zakona a ti zakoni trebaju biti striktno sprovedeni".

Ispunjavanje protokola rezultata je predstavljalo problem BO i kasnije je dovelo do ponovljenih brojanja. Jedna trećina promatranih BO imali su poteškoće u zaključivanju protokola rezultata a 16 promatranih BO nisu usuglasili brojke, kako propisi nalažu. U 21 BO je uočena promjena podataka u protokolima rezultata bez ponovnog brojanja glasačkih listića. BO su u nekim slučajevima unaprijed potpisali protokole rezultata (10 slučajeva). Ometanje procesa brojanja je prijavljeno u 11 promatranih slučajeva. BO nisu javno objavili potpisani primjerak protokola rezultata u jednoj četvrtini biračkih mjesta što je umanjilo transparentnost.

Poteškoće u brojanju a kojima su se suočavali BO i nepoznavanje procedura, posebno tijekom brojanja, je ukazalo na neadekvatnu obuku. Nadalje, složene procedure glasovanja su veoma podložne ljudskim greškama. Brojni članovi OIP i ostali sugovornici MIPM predložili su alternativne mehanizme kao što su skeneri za glasačke listiće ili centralizirano brojanje u izbornim jedinicama kao moguća rješenja koja bi mogla unaprijediti povjerenje u rezultate izbora.¹⁰⁵

Trebala bi se poboljšati točnost brojanja glasova. Također bi trebalo unaprijediti obuke za članove BO sa posebnim fokusom na brojanje glasova i popunjavanje obrazaca za unos rezultata. Mogla bi se razmotriti i mogućnost da se rezultati glasovanja koje su utvrdili BO nasumično ponovno broje za sve razine i u svim izbornim jedinicama. Ukoliko se uvedu tehnička rješenja za automatsko brojanje, treba izvesti opsežnu studiju izvodljivosti i provođenja, a proces nabave, sigurnost i ostala značajna pitanja treba raspraviti na inkluzivan način u periodu koji ostavlja dovoljno vremena za provedbu rješenja prije izbora.

C. PROCES IZRADE ZBIRNIH REZULTATA I OBJAVA REZULTATA

Proces izrade zbirnih rezultata je uglavnom pozitivno ocijenjen. Ovaj proces je negativno ocijenjen u 6 od 96 promatranih OIP. Uvjeti procesa izrade zbirnih rezultata nisu bili odgovarajuću u 15 OIP, uglavnom radi loše organizacije i nedovoljnog prostora što je dovelo do pretjerane gužve. Poteškoće sa kojima su se BO susreli prilikom brojanja su nadalje dokazane time što su mnoge OIP primile nekompletne protokole (uočeno u 26 OIP), netočne primjerke protokola (13 OIP), ili protokole koje nisu potpisali svi članovi BO (11 OIP). Promatrači MIPM u većinom mogli pratiti proces izrade zbirnih rezultata.

Zabrinjavajuće je da je broj nevažećih glasačkih listića za razne utrke dostigao iznos od 7 posto. Značajan broj tih glasačkih listića bio je prazan a sugovornici ODIHR IPM smatraju da je to bio prosvjedni glas. Uz to, složenost glasačkog listića je možda zbunila birače. Ova činjenica podvlači potrebu za dodatnim obrazovanjem birača i ostalim naporima da se smanji visok broj nevažećih glasova na budućim izborima.

Protokol rezultata BO, koje su OIP unosila u sustav za upravljanje rezultatima, sadržavao je nepodudarnosti uključujući i netočne ili djelomično popunjene protokole. Stoga je 10. listopada 2018. godine, nakon što su uneseni podaci, SIP zahtijevalo od svih OIP da točno ustanove rezultate izbora u na onim biračkim mjestima gdje su se desile greške u protokolima rezultata. U nekim slučajevima, OIP su nanovo brojale glasačke listiće kako bi kompletirali objedinjene rezultate za danu općinu. SIP odbacilo kao preuranjeno 20 zahtjeva za ponovna brojanja koji su podneseni prije objave o kompletiranju preliminarnih rezultata.

¹⁰⁵ Ukoliko se uvedu tehnička rješenja, njima moraju prethoditi adekvatne pripreme kako bi se dalo vremena da se urade studije izvodljivosti, nabave, planiranje, testiranje, procjena, certifikacija, obuka birača, izgradnja povjerenja javnosti kao i implementacija. Vidjeti [Preporuku CM/Rec\(2017\)5](#) od Komiteta ministara Vijeća Europe upućenu zemljama članicama o standardima za elektronsko glasovanje i prateći Memorandum o smjernicama i objašnjenjima. Također vidjeti [ODIHR Priručnik za promatranje novih tehnologija glasovanja](#).

Nakon što je SIP objavilo da se preliminarni rezultati trebaju kompletirati do 23. listopada 2018. godine, politički subjekti, OIP, promatrači i grupe koje se sastoje najmanje od 50 birača su mogli da, u roku od tri dana, podnesu zahtjeve za ponovljeno brojanje zbog navodnih nepravilnosti koje su mogle utjecati na rezultate glasovanja.¹⁰⁶ Otprilike 100 zahtjeva ove vrste je podneseno SIP-u radi ponovljenog brojanja, uključujući i nekih 10 zahtjeva za ponovnim brojanjem na svim biračkim mjestima u izbornoj jedinici ili entitetu.¹⁰⁷ SIP je odlučila narediti ponovno brojanje glasova u 84 biračka mjesta.¹⁰⁸ Ova ponovna brojanja su kao rezultat imali promjene u broju glasova i dodjeli mandata na kandidacijskim listama u šest slučajeva vezanih za izbore županijskih skupština. Pored toga, SIP je izmijenilo dodjelu mandata kako bi osiguralo minimalnu garantiranu reprezentaciju konstitutivnih naroda u ZD FBiH i NS RS. SIP je ustanovilo i objavilo konačne rezultate 6. studenog 2018. godine.

XVI. RAZVOJ DOGAĐAJA NAKON IZBORA

Prema objavljenim zvaničnim rezultatima, 14 političkih stranaka, uključujući 4 nova politička igrača, su prešli prag od 3 posto i dobili predstavnike u ZD BiH. Na entitetskoj razini, 12 stranaka će imati svoje zastupnike ZD FBiH a 8 stranaka u NS RS. Na izborima za predsjedništvo Šefik Džaferović (SDA) je proglašen za bošnjačkog, Željko Komšić (DF) za hrvatskog a Milorad Dodik (SNSD) za srpskog člana predsjedništva. Izbor g. Komšića je izazvao nezadovoljstvo među hrvatskim strankama, uključujući i HDZ BiH. Oni su doveli u pitanje legitimnost njegove pobjede, tvrdeći da je ona rezultat glasova Bošnjaka.

Nakon Dana izbora, veliki broj kandidata su opisali izborni proces karakterizirajući ga kao punog prijevara i javno su doveli u pitanje validnost rezultata. Neki kandidati su govorili o navodnim izbornim zlouporabama na dan izbora, uključujući “krađu” glasova tijekom brojanja, kupovinu glasova, namjerno poništavanje važećih glasačkih listića, i političko učešće OIP u procesu. Prije zvanične objave kompletiranih preliminarnih rezultata izbora, u medijima su određeni akteri objavili namjere da će zahtijevati ponovna brojanja glasačkih listića ili da će tražiti poništavanje izbora. Među njima su bili SDS i PDP u RS i SBB u FBiH. NiP je javno izjavila da je izborni proces “potpuno kompromitiran” a Državnoj agenciji za istrage i zaštitu je podnijela prijavu o nepravilnostima u ophođenju OIP i BO.

Prigovori se ne mogu podnijeti na dan izbora na biračkim mjestima. Članovi BO, promatrači i birači mogu zabilježiti “potkrijepljene primjedbe” o navodnim nepravilnostima u dnevniku aktivnosti BO. Na osnovu ovih primjedbi, politički subjekti mogu podnijeti prigovore OIP ili SIP-u, koji mogu također razmotriti primjedbe *ex officio*. Nakon dana izbora je otprilike 60 prigovora o navodnim neregularnostima podneseno SIP-u, gdje je oko 15 odbačeno kao neosnovano i nekih 30 je SIP uputilo OIP.¹⁰⁹

Nakon dana izbora, sud je razmotrio preko 50 žalbi protiv odluka SIP-a, uključujući i one vezane za ponovna brojanja i govor mržnje. Odluke suda su objavljene na Internet stranici suda. Velika većina žalbi je odbijena u meritumu. Neke žalbe su djelomično usvojene a umanjeње novčane kazne koje

¹⁰⁶ Politički subjekt može tražiti ponovno brojanje glasova u izbornim jedinicama u kojima se natjecalo, promatrač – u biračkom mjestu koji promatra isti promatrač, grupa od najmanje 50 birača – u mjestu u kojem su glasači i OIP – u jednom ili više biračkih mjesta na teritoriji svoje nadležnosti.

¹⁰⁷ Na primjer, SDS je zatražio ponovno brojanje u svih 2.240 biračkih mjesta u RS; Sefer Halilović, kandidat Bosanskohercegovačke patriotske stranke – za cijelu FBiH; HDZ 1990 – u svim OIP u Mostaru, Novom Travniku, Širokom Brijegu, Travniku, Vitezu, i Žepču; *Narodna Stranka Radom za Boljitak* – za glasovanje putem poste za ZD FBiH.

¹⁰⁸ Svi ostali zahtjevi nisu prihvaćeni jer ih nije podnijela ovlaštena osoba ili su odbijeni kao neosnovani.

¹⁰⁹ Uključujući i navodni neopravdani pritisak na birače, pretrpavanje glasačkih kutija, glasovanje sa krivotvorenim ili unaprijed popunjenim glasačkim listićima i ostale nepravilnosti koje se odnose na glasovanje i brojanje.

je SIP nametnulo radi govora mržnje. Za tri žalbe protiv odbijanja zahtjeva za ponovnim brojanjem je zaključeno da su neprihvatljive jer su ih podnijeli kandidati a ne ovlaštene osobe iz njihovih stranaka.

SIP je 30. listopada 2018. godine jednoglasno odlučila da je nadležna odrediti broj delegata koje županijske skupštine biraju u Dom naroda FBiH. Ipak, nakon više neuspjelih pokušaja, od 29. studenog 2018. godine, SIP nije uspjelo odrediti broj delegata. Ovaj neuspjeh je rezultat nepostojanja zajedničkog razumijevanja o tome da li se trebaju koristiti podaci popisa iz 2013. godine, kako nalaže Izborni zakon (Članak 10.12) ili podaci popisa iz 1991. godine, što se izvodi Ustava FBiH. SIP je 18. prosinca 2018. godine donijela odluku o dodjelu mandata u Domu naroda FBiH na osnovu minimalnog predstavljanja (barem jedan delegat iz svakog od konstitutivnih naroda ukoliko su izabrani, iz svake županijske skupštine) i na osnovu popisa iz 2013. godine.¹¹⁰

XVII. PREPORUKE

Ove preporuke, na način na koji su sadržane kroz cijeli tekst, ponuđene su sa ciljem daljeg unapređenja provođenja izbora u BiH i potpore nastojanjima da se oni u potpunosti usklade sa obvezama država članica OEES-a, kao i sa drugim međunarodnim obvezama i standardima demokratskih izbora. Ove preporuke trebaju biti shvaćene u kombinaciji sa ranijim preporukama ODIHR-a koje još uvijek nisu provedene.¹¹¹ ODIHR je spreman pomoći vlastima u Bosni i Hercegovini da dalje unaprijede izborni proces i da provedu preporuke sadržane u ovom i prethodnim izvješćima.

A. PRIORITETNE PREPORUKE

1. Zakonodavac treba provesti presude ECtHR koje se odnose na diskriminatorska ograničenja za kandidiranje na izborima po osnovu etničke pripadnosti i prebivališta.
2. Sveobuhvatnu reviziju zakonskog okvira treba poduzeti kako bi se otklonili nedostaci koje je ODIHR ustanovio u ovom i prethodnim izvješćima i kako bi se spriječila zlouporaba javnih sredstava za svrhe kampanje.
3. Politički subjekti trebaju poštovati zakon i suzdržati se od vršenja pritiska na birače. Slučajevе navodnog pritiska na birače treba ispitati brzo, temeljito i učinkovito, a tužitelji i SIP trebaju počinitelje blagovremeno pozvati na odgovornost.
4. Država bi trebala poduzeti efektivne mjere za zaštitu prava birača na slobodan i tajn izbor. Procedure glasovanja trebaju biti revidirane kako bi se osigurala tajnost glasovanja i zaštita od neprikladnog utjecaja na birače. Važnost tajnosti glasovanja treba naglasiti tijekom obuke izbornih povjerenstava i u materijalima za obuku birača.

¹¹⁰ Odluka je donesena na osnovu pet glasova. Dva bošnjačka člana SIP-a su glasovala protiv.

¹¹¹ U članu 25 [Istanbulskog dokumenta OEES-a iz 1999. godine](#), države članice OEES-a su se obvezale da "promptno postupe prema ocjeni izbora i preporukama koje daje ODIHR". Postupanje sukladno prethodnim preporukama ODIHR IPM je kako slijedi: preporuke 4, 6, 9, 11, 21, 23 i 24 iz završnog izvješća o Općim izborima 2010 ([završno izvješće za 2010. godinu](#)), kao i preporuke 6, 11, 12, 13, 27, 29 i 30 iz završnog izvješća o Općim izborima 2014 ([završno izvješće za 2014. godinu](#)) su potpuno implementirane. Preporuke 7 i 20 iz završnog izvješća za 2010. godinu, kao i preporuke 7, 8 i 28 iz završnog izvješća za 2014. godinu su uglavnom implementirane. Preporuke 5, 8, 12, 15, 16 i 19 iz završnog izvješća za 2010. godinu, kao i preporuke 2, 3, 4, 16, 18, 20, 21 i 24 iz završnog izvješća za 2014. godinu su djelomično implementirane. Vidjeti www.paragraph25.odihr.pl.

5. Trebalo bi preispitati praksu najavljivanja imena birača na biračkim mjestima. Trebalo bi razmotriti zabranu političkim subjektima da vode evidenciju o tome tko je glasovao na dan izbora što uključuje i korištenje biračkih spiskova na biračkim mjestima.
6. Treba poduzeti ozbiljne napore kako bi se osigurala nepristranost izborne administracije. Mogla bi se razmotriti revizija metode formiranja BO, na način, na primjer, da se ograniči pravo na kandidiranje članova BO samo na stranke koje imaju predstavnike u državnom i entitetskim parlamentima. Mogli bi se razmotriti i alternativni mehanizmi za imenovanje članova BO kao što su javni pozivi u slučaju kada političke stranke ne nominiraju kandidate blagovremeno.
7. Trebao bi se ojačati regulatorni okvir kako bi se osigurala transparentnost i odgovornost financiranja kampanje. Treba razmotriti da se u zakonu izričito propiše da se sve financijske transakcije vezane za kampanju vrše putem namjenskih bankovnih računa.

B. OSTALE PREPORUKE

Izborni sustav

8. Izborne jedinice i broj mandata za državne i entitetske parlamente se trebaju povremeno revidirati kako bi se osiguralo načelo jednakosti glasa. Ove revizije se trebaju vršiti sukladno međunarodnim obvezama i dobrim praksama. Moglo bi se razmotriti uvođenje zakonskih odredbi koje propisuju aktivnosti koje SIP treba poduzeti ukoliko nadležni parlamenti ne ispune svoje zakonske obveze.

Izborna administracija

9. Vlasti bi trebale osigurati adekvatno financiranje organiziranja izbora. SIP-u treba osigurati potrebna sredstva kako bi privukao dovoljno kvalificiranog kadra radi učinkovitog provođenja svih svojih zadataka.
10. Vlasti bi trebale unaprijediti programe za obuku birača, uključujući programe o sprječavanju porodičnog glasovanja i nepravilnog glasovanja uz pomoć drugog lica. SIP bi dalje trebao pojačati svoje napore kako bi osigurao dostupnu obuku biračima i pružio informacije svim skupinama birača, pogotovo osobama sa invaliditetom, u bliskoj suradnji sa organizacijama koje ih predstavljaju.
11. Vlasti bi trebale uložiti dodatne napore da osiguraju da pristup biračkim mjestima bude bez prepreka.
12. Treba poduzeti djelotvorne mjere kako bi se ojačale metode zapošljavanja i obuke radi osiguravanja nepristranosti i profesionalnosti članova povjerenstava uz naknadu proporcionalnu njihovom obimu posla. Kako bi se unaprijedila stručna sposobnost izbornih povjerenstava, SIP i OIP trebaju pružati povremene obuke sa certifikacijom za potencijalne članove BO, sa ciljem formiranja liste certificiranog osoblja.
13. Trebala bi se poboljšati točnost brojanja glasova. Također bi trebalo unaprijediti obuke za članove BO sa posebnim fokusom na brojanje glasova i popunjavanje obrazaca za unos rezultata. Mogla bi se razmotriti i mogućnost da se rezultati glasovanja koje su utvrdili BO nasumično ponovno broje za sve razine i u svim izbornim jedinicama. Ukoliko se uvedu tehnička rješenja za automatsko brojanje, treba izvesti opsežnu studiju izvodljivosti i provođenja, a proces nabave, sigurnost i ostala značajna pitanja treba raspraviti na inkluzivan način u periodu koji ostavlja dovoljno vremena za provedbu rješenja prije izbora.

Registracija birača

14. Trebaju se poduzeti dalji naponi kako bi se poboljšala točnost registracije birača. U svrhu ovoga bi se trebala razmotriti revizija mehanizma prijavljivanja i upisa u matičnu knjigu činjenice smrti kako bi se osigurala blagovremena razmjena podataka i ispravka podataka o građanima. Vlasti bi mogle stvoriti učinkovit sustav elektronskog obavještanja između institucija koje su uključene u proces sa jasno definiranim odgovornostima i rokovima. Na odgovarajuće zdravstvene ustanove bi se mogla prebaciti obveza prijavljivanja matičnom uredu činjenice smrti građanina.
15. U svrhu povećanja povjerenja javnosti u integritet procesa registracije birača, razne zainteresirane strane, uključujući i političke stranke i organizacije građanskog društva bi se mogle pozvati da sudjeluju u reviziji biračkih spiskova koju bi inicirao i nadzirao SIP.

Registracija kandidata i kampanja

16. Treba razmotriti kvotu za spolove koja osigurava jednakost kandidata i kandidatkinja na listama, a trebaju se primijeniti sankcije koje odvrćaju od nepridržavanja tih kvota. Političke stranke trebaju olakšati ženama političko napredovanje, povećati vidljivost kandidatkinja tijekom izbornih kampanja i integrirati pitanja vezana za spolove u svoje platforme. Kako bi se ovo podstaklo, moglo bi se razmotriti povećanje državnog financiranja za stranke koje promoviraju jednakost spolova, osigurati dodatan besplatan pristup javnim medijima za kandidatkinje i godišnje subvencije za stranke kako bi se financirali ženski ogranci političkih stranka.

Financiranje kampanje

17. Zakon treba izmijeniti kako bi se za kršenja propisale proporcionalne sankcije i sankcije sa efektom odvrćanja. Zakon treba uspostaviti razuman rok za reviziju i objavu svih izvješća o financiranju kampanje a zaključci revizije trebaju se utvrditi zakonom ili podzakonskim aktom SIP-a.

Mediji

18. Treba usvojiti zakonske akte koji odvrćaju od pretjerane koncentracije medijskog vlasništva, kako tradicionalnih tako i online medija, i koji osiguravaju punu transparentnost vlasništva medija.
19. Kako je ODIHR prethodno preporučio, svi javni servisi bi trebali osigurati nepristrano i uravnoteženo medijsko praćenje svih stranaka i kandidata u svim svojim vijestima i političkim emisijama.

Prigovori i žalbe

20. U cilju pružanja učinkovite zaštite biračkih prava, rok za podnošenje prigovora bi se mogao produžiti, posebno u slučaju prigovora o kršenjima koja su u toku. SIP treba biti proaktivan u razmatranju potencijalnih nepravilnosti ex officio (po službenoj dužnosti), što uključuje obavijesti koje primi od promatrača. Treba se omogućiti i sudska revizija odluka SIP-a o prigovorima i žalbama.
21. Kako bi se povećala transparentnost i odgovornost, SIP i sudovi bi trebali blagovremeno objaviti informacije o prigovorima i odlukama vezanim za izbore.

22. U pogledu sprječavanja neprikladnog ograničavanja slobode govora i osiguravanja dosljednih odluka, definicija zabranjenog jezika koji bi nekoga mogao navesti ili potaći na nasilje ili širenje mržnje u Izbornom zakonu treba biti preciznija. SIP bi mogao usvojiti dalje smjernice za zainteresirane strane i za vlastito donošenje odluka.

ANEKS I: KONAČNI REZULTATI IZBORA¹¹²

Predsjedništvo Bosne i Hercegovine

Vrsta glasova	FBiH	RS
Važeći, uključujući	1.008.955	683.361
Obični	977.905	650.939
Putem pošte	23.550	24.726
U odsustvu/ mobilni timovi/izvan zemlje	6.495	5.832
Potvrđeni	1.005	1.864
Nevažeci glasovi	75.982 (7,0 posto)	44.277 (6,1 posto)

Bošnjački član Predsjedništva:

Ime kandidata	Stranačka pripadnost	Broj glasova	Postotak
Šefik Džaferović	SDA (Stranka demokratske akcije)	212.581	36,61
Denis Bećirović	SDP BiH (Socijaldemokratska partija Bosne i Hercegovine)	194.688	33,53
Fahrudin Radončić	SBB (Savez za bolju budućnost– Fahrudin Radončić)	75.210	12,95
Mirsad Hadžikadić	Mirsad Hadžikadić – Platforma za progres	58.555	10,09
Senad Šepić	Nezavisni blok	29.922	5,15
Amer Jerlagić	Stranka za Bosnu i Hercegovinu	9.655	1,66

Hrvatski član Predsjedništva:

Ime kandidata	Stranačka pripadnost	Broj glasova	Postotak
Željko Komšić	Demokratska fronta	225.500	52,64
Dragan Čović	HDZ BiH (Hrvatska demokratska zajednica BiH)	154.819	36,14
Diana Zelenika	HDZ 1990 (Hrvatska demokratska zajednica 1990)	25.890	6,04
Boriša Falatar	Naša Stranka	16.036	3,74
Jerko Ivanković-Lijanović	Narodna Stranka Radom Za Boljitak	6.099	1,42

Srpski član Predsjedništva:

Ime kandidata	Stranačka pripadnost	Broj glasova	Postotak
Milorad Dodik	SNSD (Savez nezavisnih socijaldemokrata)	368.210	53,88
Mladen Ivanić	Koalicija Savez za pobjede	292.065	42,74
Mirjana Popović	Srpska napredna stranka	23.086	3,38
Gojko Kličković	Prva Srpska demokratska stranka	10.355	1,52

¹¹² Izvor: [Internet stranica SIP-a](#).

Zastupnički dom Parlamentarne skupštine Bosne i Hercegovine

Vrsta glasova	FBiH	RS
Važeći, uključujući	989.192	667.324
Obični	957.784	633.214
Putem pošte	23.881	25.895
U odsustvu/ mobilni timovi/izvan zemlje	6.533	6.365
Potvrđeni	994	1.850
Nevažeći glasovi	95.844 (8,8 posto)	60.600 (8,3 posto)

Iz Federacije Bosne i Hercegovine:

Politička stranka/koalicija	Broj glasova	Postotak	Ukupan broj mandata	Izravni mandati	Kompenzacijski mandati
SDA (Stranka demokratske akcije)	252.058	25,48	8	6	2
Koalicija HDZ BiH, HSS, HKDU BiH, HSP-HNS, HSP DR AS BiH, HDU BiH	145.487	14,71	5	5	
SDP BiH (Socijaldemokratska partija Bosne i Hercegovine)	140.782	14,23	5	3	2
Koalicija DF-GS, ŽELJKO KOMŠIĆ: BiH POBJEĐUJE!	96.174	9,72	3	3	
SBB (Savez za bolju budućnost–Fahrudin Radončić)	67.599	6,83	2		2
Naša Stranka	48.401	4,89	2	1	1
Nezavisni blok	41.512	4,20	1	1	
PDA (Pokret demokratske akcije)	38.417	3,88	1	1	
Koalicija A-SDA za evropsku Bosnu i Hercegovinu - Zajedno	29.726	3,01	1	1	
Ostalih 14 stranaka sa manje od 3 posto glasova po stranci	129.036				

Iz Republike Srpske:

Politička stranka/koalicija	Broj glasova	Postotak	Ukupan broj mandata	Izravni mandati	Kompenzacijski mandati
SNSD (Savez nezavisnih socijaldemokrata)	260.930	39,10	6	4	2
SDS List (SDS-NDP-NS-SRS)	162.414	24,34	3	3	
PDP – Mladen Ivanić	83.832	12,56	2	1	1
DNS (Demokratski narodni savez)	68.637	10,29	1	1	
Socijalistička partija	31.321	4,69	1		1
SDA (Stranka demokratske akcije)	29.673	4,45	1		1
Ostalih 8 stranaka sa manje od 3 posto glasova po stranci	30.517				

Zastupnički dom Federacije Bosne i Hercegovine

Važeći, uključujući	1,001,333
Obični	969,818
Putem pošte	23,918
U odsustvu/ mobilni timovi/izvan zemlje	6,599
Potvrđeni	998
Nevažeći glasovi	83,791 (7.7 posto)

Politička stranka/koalicija	Broj glasova	Postotak	Ukupan broj mandata	Izravni mandati	Kompenzacijski mandati
SDA (Stranka demokratske akcije)	252.817	25,25	27	22	5
SDP BiH (Socijaldemokratska partija Bosne i Hercegovine)	145.458	14,53	16	12	4
Koalicija HDZ BiH, HSS, HKDU BiH, HSP-HNS, HSP DR AS BiH, HDU BiH, HSS SR	143.704	14,35	16	13	3
Koalicija DF-GS, Željko Komšić: BiH POBJEĐUJE!	93.708	9,36	10	9	1
SBB-Fahrudin Radončić	70.571	7,05	8	5	3
Naša Stranka	50.947	5,09	5	1	4
PDA (Pokret demokratske akcije)	37.731	3,77	4	3	1
Nezavisni blok	34.913	3,49	4	1	3
Koalicija A-SDA za evropsku Bosnu i Hercegovinu - Zajedno	27.396	2,74	2	2	
Koalicija Hrvatsko jedinstvo (HDZ 1990-HSP BIH-HNL)	25.663	2,56	2	2	
Narod i Pravda	23.222	2,32	2	2	
Laburistička stranka Bosne i Hercegovine	7.656	0,76	1	1	
Ostalih 16 stranaka sa manje od 3 posto glasova po stranci	87.547				

Predsjednik i zamjenici predsjednika Republike Srpske

Važeći, uključujući	679.601
Obični	645.391
Putem pošte	25.867
U odsustvu/ mobilni timovi/izvan zemlje	6.445
Potvrđeni	1.898
Nevažeći glasovi	48.729 (6,63%)

Ime kandidata	Stranačka pripadnost	Broj glasova	Postotak
Željka Cvijanović	SNSD – Savez nezavisnih socijaldemokrata	319.699	47,04
Vukota Govedarica	Koalicija Savez za pobjede	284.195	41,82
Ramiz Salkić	Koalicija Zajedno za BiH	21.292	3,13
Čamil Duraković	Neovisni kandidat	10.299	1,52
Radimir Lukić	Prva Srpska demokratska stranka	6.021	0,89
Josip Jerković	Koalicija HDZ BiH, HSS, HKDU BiH, HSP-HNS	5.881	0,87
Ostalih 31 kandidat sa manje od 5.000 po kandidatu		32.214	

Narodna skupština Republike Srpske

Važeći, uključujući	684.744
Obični	650.520
Putem pošte	25.914
U odsustvu/ mobilni timovi/izvan zemlje	6.373
Potvrđeni	1.937
Nevažeći glasovi	43.085 (5,92%)

Politička stranka/koalicija	Broj glasova	Postotak	Ukupan broj mandata	Izravni mandati	Kompenzacijski mandati
SNSD (Savez nezavisnih socijaldemokrata)	218.201	31,87	28	24	4
Koalicija SDS (SDS-SRS)	123.515	18,04	15	13	2
DNS (Demokratski narodni savez)	98.851	14,44	12	11	1
PDP RS - Mladen Ivanić	69.948	10,22	9	5	4
Socijalistička partija	56.106	8,19	7	6	1
Koalicija Zajedno za BIH	29.556	4,32	4	2	2
Koalicija NDP Dragan Čavić-NS-SNS-Sloboda	28.183	4,12	4	1	3
Ujedinjena Srpska	21.187	3,09	3	1	2
Ostalih 23 stranke sa manje od 3 posto glasova po stranci	39.197				

ANEKS II: POPIS PROMATRAČA U MEĐUNARODNOJ IZBORNOJ PROMATRAČKOJ MISIJI

Parlamentarna skupština OESS-a (PS OESS)

Mavroudis Voridis	Specijalni koordinator	Grčka
Pia Kauma	Šef izaslanstva	Finska
Christian Hafenecker	Član parlamenta	Austrija
Reinhold Lopatka	Član parlamenta	Austrija
Boris Yachev	Član parlamenta	Bugarska
Frédéric Petit	Član parlamenta	Francuska
Georgios Champouris	Član parlamenta	Grčka
Gregeley Arató	Član parlamenta	Mađarska
Renata Alt	Član parlamenta	Njemačka
Andreas Schwarz	Član parlamenta	Njemačka
Grzegorz Furgo	Član parlamenta	Poljska
Jacek Wlosowicz	Član parlamenta	Poljska
Costel Alexe	Član parlamenta	Rumunjska
Petru Movilă	Član parlamenta	Rumunjska
Cătălin-Daniel Fenechiu	Član parlamenta	Rumunjska
Ionut Sibinescu	Član parlamenta	Rumunjska
Edward Riedel	Član parlamenta	Švedska
John Whittingdale	Član parlamenta	Ujedinjeno Kraljevstvo
Ahmet Arslan	Član parlamenta	Turska
Gürsel Tekin	Član parlamenta	Turska
Yüksel Yancizar	Osoblje izaslanstva	Turska
Hatice Er As	Osoblje izaslanstva	Turska
Robert Hand	Osoblje Helsinškog komiteta SAD	Sjedinjene Američke Države
Arthur Paul Massaro	Osoblje Helsinškog komiteta SAD	Sjedinjene Američke Države
Andreas Nothelle	Sekretarijat PS OESS	Njemačka
Corinna Lensch	Sekretarijat PS OESS	Njemačka
Francesco Pagani	Sekretarijat PS OESS	Italija
Iryna Sabashuk	Sekretarijat PS OESS	Ukrajina
Charlie Rutter	Sekretarijat PS OESS	Ujedinjeno Kraljevstvo

Parlamentarna skupština Vijeća Europe (PACE)

Dame Cheryl Gillan	Šef izaslanstva	Ujedinjeno Kraljevstvo
Nicole Durantou	Član parlamenta	Francuska
Claude Kern	Član parlamenta	Francuska
Colette Kelleher	Član parlamenta	Irska
Anne Mulder	Član parlamenta	Nizozemska
Ute Vogt	Član parlamenta	Njemačka
Josip Juratović	Član parlamenta	Njemačka
Petter Eide	Član parlamenta	Norveška
Idalia Serrão	Član parlamenta	Portugal
Adriana Tusa	Član parlamenta	Rumunjska
Antonio Gutierrez Limones	Član parlamenta	Španjolska
Soraya Rodrugez Ramos	Član parlamenta	Španjolska
Miren Gorrotxategi	Član parlamenta	Španjolska
José Cepeda	Član parlamenta	Španjolska
Pierre-Alain Fridez	Član parlamenta	Švicarska
Lord David Blencathra	Član parlamenta	Ujedinjeno Kraljevstvo
Lady Tara Blencathra	Član parlamenta	Ujedinjeno Kraljevstvo
Angela Smith	Član parlamenta	Ujedinjeno Kraljevstvo
Mirjana Lazarova	Venecijansko povjerenstvo	BJR Makedonija
Michael Janssen	Venecijansko povjerenstvo	Njemačka
Chemavon Chahbazian	Sekretarijat PACE	Francuska
Franck Daeschler	Sekretarijat PACE	Francuska
Anne Godfrey	Sekretarijat PACE	Ujedinjeno Kraljevstvo

Parlamentarna skupština NATO-a

Rasa Juknevičienė	Šef izaslanstva	Litva
Ruxandra Popa	Zamjenik generalnog sekretara	Francuska
Obrad Miso Stanišić	Član parlamenta	Crna Gora
Genci Nimanbegu	Član parlamenta	Crna Gora
Julio Miranda Calha	Član parlamenta	Portugal
Madeleine Moon	Član parlamenta	Ujedinjeno Kraljevstvo
Robert Stewart	Član parlamenta	Ujedinjeno Kraljevstvo
Zorana Bacović	Osoblje izaslanstva	Crna Gora

Europski parlament (EP)

Frank Engel	Šef izaslanstva	Luksemburg
Tonino Picula	Član parlamenta	Hrvatska
André Elissen	Član parlamenta	Nizozemska
Norbert Neuser	Član parlamenta	Njemačka
Ramona Nicole Mănescu	Član parlamenta	Rumunjska
André De Munter	Sekretarijat EP	Belgija
Vincenzo Greco	Sekretarijat EP	Italija
Montserrat Gabás	Sekretarijat EP	Španjolska
Timothy Boden	Sekretarijat EP	Ujedinjeno Kraljevstvo

ODIHR IPM kratkoročno angažirani promatrači

Uarda Celami	Albanija
Mira Hoxha	Albanija
Wilhelm Grisseemann	Austrija
Andrea Jakober	Austrija
Kornelia Lienhart	Austrija
Richard Winkelhofer	Austrija
Karen De Dycker	Belgija
Francois-Xavier Finet	Belgija
Bregt Kippers	Belgija
Gilles Landsberg	Belgija
Helena Saelman	Belgija
Hannes Van Nevel	Belgija
Nikoleta Đukanović	Crna Gora
Vana Vojinovic	Crna Gora
Kristyna Inka Danova	Češka Republika
Jitka Evanová	Češka Republika
Darab Gajar	Češka Republika
Eva Janů	Češka Republika
Martin Ocknecht	Češka Republika
Josef Pánek	Češka Republika
Ondřej Pícka	Češka Republika
Pavel Trousil	Češka Republika
Viktor Velek	Češka Republika
Klara Von Kriegsheim Kadlecova	Češka Republika
Katrine Aagaard	Danska
Pia Christmas-Møller	Danska
Tom Høyem	Danska
Thorkild Høyer	Danska
Gedske Messell	Danska
Soren Sonderstrup	Danska
Otto Erik Sorensen	Danska
Poul Svane	Danska
Dagmar Thomsen	Danska
Käthlin Saluveer	Estonija

Maria Katajisto	Finska
Pekka Olli Juhani Nuutinen	Finska
Kethlin Piirma	Finska
Emmanuel Berard	Francuska
Benoit Bouyssou	Francuska
Peggy Corlin	Francuska
Melissa Diagne	Francuska
Josette Paule Durrieu	Francuska
Pascale Le Hel	Francuska
Clément Mondamert-Chartron	Francuska
Antoine Meyer	Francuska
Cécile Polivka	Francuska
Xavier Rouard	Francuska
Loic Tregoures	Francuska
Vladimir Bozhadze	Gruzija
Tihana Balija	Hrvatska
Iva Perković	Hrvatska
Patricia Barker	Irska
Patrick Donnelly	Irska
Michael Good	Irska
Eithne Macdermott	Irska
Olivia Mitchell	Irska
Robert Adams	Italija
Simone Brocchi	Italija
Laura Erizi	Italija
Cecilia Vera Lagomarsino	Italija
Davide Messina	Italija
Nadia Raneri	Italija
Mei Takeuchi	Japan
Tariq Gordon	Kanada
Zane Zālīte	Latvija
Jolanta Bernotaite	Litva
Sigitas Cernolonskis	Litva
Anikó Gyenge	Mađarska
Iván Kovács	Mađarska
David Sz Nagy	Mađarska
Szilvia Nagy	Mađarska
Anna Orosz	Mađarska
Ole Jan Leeuwen	Nizozemska
Cornelis Ros	Nizozemska
Christina Van Hout	Nizozemska
Maria Vrijens	Nizozemska
Heike Baddenhausen	Njemačka
Christian David Böttcher	Njemačka
Edgar Brueser	Njemačka
Jana Bürgers	Njemačka
Birgit Daiber	Njemačka
Irene Fellmann	Njemačka
Zenet Frahm	Njemačka
Walter Goepfert	Njemačka
Jochen Hayungs	Njemačka
Maria Herkenhoff	Njemačka
Brigitte Heuer	Njemačka
Tobias Kettner	Njemačka
Harald Koehrsen	Njemačka
Peter Kohlmeier	Njemačka
Natalie Krieger	Njemačka
Eva-Maria Lauckner	Njemačka

Kristin Liedtke	Njemačka
Ruth Monika Linden	Njemačka
Dietrich Lingenthal	Njemačka
Rainer Otter	Njemačka
Cosima Peissker-Meyer	Njemačka
Melanie Pörschmann	Njemačka
Christine Radomsky	Njemačka
Oliver Siegfried Scheel	Njemačka
Rolf Thienemann	Njemačka
Anne Uhlig	Njemačka
Pavel Utitz	Njemačka
Christoph Veith	Njemačka
Christoph Hubert Alexander Freiherr Von Feilitzsch	Njemačka
Arve Børstad	Norveška
Stine Münter	Norveška
Lara Rashid	Norveška
Elisabeth Salvesen	Norveška
Vibeke Sorum	Norveška
Noelle Beaini	Rumunjska
Laurentiu Vlad	Rumunjska
Robert Balanoff	Sjedinjene Američke Države
David Bernheisel	Sjedinjene Američke Države
Klara Bilgin	Sjedinjene Američke Države
Kathryn Bonnifield	Sjedinjene Američke Države
Laura Bowman	Sjedinjene Američke Države
Suanne Buggy	Sjedinjene Američke Države
Eric Carlson	Sjedinjene Američke Države
Leonilla Connors	Sjedinjene Američke Države
David Cook	Sjedinjene Američke Države
Daniel Drigot	Sjedinjene Američke Države
Jeffrey Erlich	Sjedinjene Američke Države
Rachel Eschenbacher	Sjedinjene Američke Države
Thomas Gallagher	Sjedinjene Američke Države
Kathyrne Harper	Sjedinjene Američke Države
James Heilman	Sjedinjene Američke Države
Lesley Israel	Sjedinjene Američke Države
Mary Judy	Sjedinjene Američke Države
Juozas Kazlas	Sjedinjene Američke Države
Scott Lang	Sjedinjene Američke Države
Karen Levine	Sjedinjene Američke Države
Marie-Celeste Marcoux	Sjedinjene Američke Države
Kathryn McLaughlin	Sjedinjene Američke Države
Philip McMahon	Sjedinjene Američke Države
Steven Moran	Sjedinjene Američke Države
Michael Mozur	Sjedinjene Američke Države
Alexander Nicholas	Sjedinjene Američke Države
Molly O'Neal	Sjedinjene Američke Države
Robert Ravenscraft	Sjedinjene Američke Države
Carol Wahl	Sjedinjene Američke Države
Timothy Wahl	Sjedinjene Američke Države
Ernest Wickersham	Sjedinjene Američke Države
Kutina Williams	Sjedinjene Američke Države
Branko Dekleva	Slovenija
María Pilar Cascón Ansotegui	Španjolska
Serra Gemma Casadevall	Španjolska
Jesús Antonio Cortiñas-Guntín	Španjolska
Laura García López	Španjolska
Javier Ochoa Picón	Španjolska

Cecilia Aengelid	Švedska
Tomas Worsoe Andersen	Švedska
Kari Berg	Švedska
Sven Tommy Bringholm	Švedska
Siv Caesar	Švedska
Hillevi Ekberg	Švedska
Berndt Ekholm	Švedska
Ulrich Larsson	Švedska
Arvid Anders Liden	Švedska
Anna Lidstrom	Švedska
Karl Lindberg	Švedska
Tina Lundh	Švedska
Lennart Myhlback	Švedska
Kajsa Norman	Švedska
Hans Nareskog	Švedska
Helena Olsson	Švedska
Preben Rydin	Švedska
Tomas Sjöberg	Švedska
Mattias Wandler	Švedska
Christian Wohlert	Švedska
Marko Wramen	Švedska
Sofia Zitouni	Švedska
Hanna Vera Bodenmann	Švicarska
Michele Calastri	Švicarska
Fabrizio Mario Giuseppe Comandini	Švicarska
Tim Guldemann	Švicarska
Martin Minder	Švicarska
Otto Pfister	Švicarska
Saxer Andrea Rauber	Švicarska
Barbara Dätwyler Scheuer	Švicarska
Skeie Dimka Stantchev	Švicarska
Mehmet Ugur Ekinci	Turska
Leslie Barnfield	Ujedinjeno Kraljevstvo
Kimberley Best	Ujedinjeno Kraljevstvo
Alexander Conway	Ujedinjeno Kraljevstvo
Anne Cottringer	Ujedinjeno Kraljevstvo
Anthony Crombie	Ujedinjeno Kraljevstvo
Terence Duffy	Ujedinjeno Kraljevstvo
Alexander Folkes	Ujedinjeno Kraljevstvo
Brian Gifford	Ujedinjeno Kraljevstvo
Jill Goldsmith	Ujedinjeno Kraljevstvo
Mark Guthrie	Ujedinjeno Kraljevstvo
Adrian Ianson	Ujedinjeno Kraljevstvo
Valerie Kaye	Ujedinjeno Kraljevstvo
Geoffrey Lawler	Ujedinjeno Kraljevstvo
Richard Meares	Ujedinjeno Kraljevstvo
Olufemi Ogundipe	Ujedinjeno Kraljevstvo
Bernard Quoroll	Ujedinjeno Kraljevstvo
Kiron Reid	Ujedinjeno Kraljevstvo
Michael Sander	Ujedinjeno Kraljevstvo
Valerie Solomon	Ujedinjeno Kraljevstvo
Anthony Talbot	Ujedinjeno Kraljevstvo
Maureen Taylor	Ujedinjeno Kraljevstvo
Simon Woodcock	Ujedinjeno Kraljevstvo
Richard Wright	Ujedinjeno Kraljevstvo
Wiktorija Wislowska	Ukrajina

Dugoročno angažirani promatrači
Izborna promatračka misija ODIHR – Tim u sjedištu

Peter Tejler	Šef misije	Švedska
Anna Papikyan		Armenija
Vasil Vashchanka		Bjelorusija
Elissavet Karagiannidou		Grčka
Kakha Inaishvili		Gruzija
Alessandro Rotta		Italija
Ahmad Rasuli		Kirgiška Republika
Valeriu Mija		Moldavija
Johannes Schmeets		Nizozemska
Tomasz Janczy		Poljska
Kira Kalinina		Ruska Federacija
Martina Barker-Ciganikova		Slovačka
Ivan Brezina		Slovačka
Anders Eriksson		Švedska
Farrukh Juraqulov		Tadžikistan

ODIHR IPM Dugoročno angažirani promatrači

Dita Bicanovska	Češka Republika
Žaneta Vencourová	Češka Republika
Jan Philip Schunck	Danska
Iida Liisa Emilia Merenmies	Finska
Mathieu Lemoine	Francuska
Stephanie Marie Jeanne Marsal	Francuska
Bernard Michael Daly	Irska
Viola Giuliano	Italija
Aldo Tenisci	Italija
Van Rhijn Ruth	Nizozemska
Petra Bornhoeft	Njemačka
Thomas Leszke	Njemačka
Annie-Lise Mjaatvedt	Norveška
Gunnhild Anett Naas	Norveška
Barbara Ann Davis	Sjedinjene Američke Države
Octavius Pinkard	Sjedinjene Američke Države
Maximo Juan Prades Barcelo	Švedska
Tommy Bernt Karlsson	Švedska
Sigrid Marie Utterman	Švedska
Paul-Henri Bischoff	Švicarska
Jon Cristian Sandi	Švicarska
Cornelia Steiner	Švicarska

O ODIHR

Ured za demokratske institucije i ljudska prava (ODIHR) je glavna institucija OEES-a za pružanje pomoć državama članicama “da osiguraju puno poštivanje ljudskih prava i osnovnih sloboda, da se pridržavaju vladavine prava, da unapređuju načela demokracije i (...) da grade, jačaju i štite demokratske institucije, kao i promoviraju toleranciju širom cijelog društva” (Helsinški Dokument 1992). Ovo se zove ljudska dimenzija OEES-a.

ODIHR, sa sjedištem u Varšavi (Poljska), formiran je kao Ured za slobodne izbore na samitu u Parizu 1990. godine i počeo je sa radom u svibnju 1991. godine. Godinu dana kasnije je ime Ureda promijenjeno kako bi se odrazio prošireni mandat koji je obuhvatio i ljudska prava i demokratizaciju. Danas ima više od 150 zaposlenih.

ODIHR je vodeća agencija u Europi u oblasti **promatranja izbora**. Svake godine koordinira i organizira raspoređivanje na hiljade promatrača kao bi se procijenilo da li se izbori u regiji OEES-a provode sukladno s obvezama i opredjeljenjima OEES-u, drugim međunarodnim obvezama i standardima za demokratske izbore te sa domaćim zakonodavstvom. Njegova jedinstvena metodologija omogućava dubinski uvid u izborni proces u njegovoj cijelosti. Putem projekata pomoći, ODIHR pomaže zemljama učesnicama unaprijediti svoj izborni okvir.

Aktivnosti **demokratizacije** Ureda obuhvaćaju: vladavinu prava, zakonodavnu potporu, demokratsko upravljanje, migracije i slobodu kretanja, kao i jednakost spolova. ODIHR godišnje implementira brojne ciljane programe pomoći, težeći razvoju demokratskih struktura.

ODIHR također pomaže zemljama članicama u ispunjavanju njihovih obveza da unaprijede i štite **ljudska prava i temeljne slobode** sukladno s obvezama iz ljudske dimenzije OEES-a. Ovo se ostvaruje radom sa raznim partnerima u cilju promicanja suradnje, izgradnje kapaciteta i davanja stručnog znanja u tematskim oblastima, uključujući ljudska prava u borbi protiv terorizma, jačanje zaštite ljudskih prava trgovanih osoba, edukaciju i obuku o ljudskim pravima, monitoring i izvješćivanje o ljudskim pravima, i ljudska prava i opću sigurnost žena.

U okviru oblasti **tolerancije** i **nediskriminacije**, ODIHR daje potporu zemljama učesnicama u jačanju njihovog odgovora na zločine iz mržnje i slučajeve rasizma, ksenofobije, antisemitizma i drugih oblika netolerancije. Aktivnosti ODIHR-a u vezi s tolerancijom i nediskriminacijom su fokusirane na sljedeće oblasti: zakonodavstvo, obuka agencija za provođenje zakona; monitoring, izvješćivanje i naknadne radnje kao odgovor na zločine i slučajeve motivirane mržnjom, kao i obrazovne aktivnosti u cilju promoviranja tolerancije, poštovanja i međusobnog razumijevanja.

OEES/ODIHR daje savjete zemljama članicama o njihovim politikama o **Romima i Sintima**. Unapređuje izgradnju kapaciteta i umrežavanja među zajednicama Roma i Sinta te potiče učešće predstavnika Roma i Sinta u tijelima koja donose politike.

Sve aktivnosti ODIHR-a se provode u neposrednoj koordinaciji i suradnji sa zemljama članicama OEES-a, institucijama i terenskim aktivnostima OEES-a, kao i drugim međunarodnim organizacijama.

Više informacija je dostupno na Internet strani ODIHR-a (www.osce.org/odihr).